

'Mussert moet dood'

Antifascistische actie in Nederland in 1933

Afbeelding 1

Lynn Baas
4055853
lynnbaas@hotmail.com
Bachelorscriptie Geschiedenis
Universiteit Utrecht
Versie 15 januari 2016
Begeleid door prof. dr. Jacco Pekelder
8690 woorden

Mannen op rijwielen, blijkbaar door de vroegere voorbijgangers gewaarschuwd, fietsen als razenden door deze en aangrenzende straten, blazend op alarmfluiten en schreeuwend: “Anti-fascisten, de straat op!” In minder tijd dan u nodig heeft om dit te lezen, verschijnt er een snel aangroeiende, loeiende, brullende en tierende menigte, welke een hoe langer hoe dreigender houding aanneemt. (...) De klinkers vliegen onze kameraden nu om de ooren. Deze krijgt er een in den rug, gene op het hoofd, een derde een extra zware in den nek.¹

Inhoud

Samenvatting.....	4
Inleiding.....	5
Hoofdstuk 1 <i>Problematische begrippen</i>	
<i>Fascisme, nationaalsocialisme en antifascisme</i>	9
Fascisme en nationaalsocialisme.....	9
Antifascisme.....	11
Hoofdstuk 2 <i>‘sadistische wellustelingen’ en ‘rooie duisterlingen’</i>	
<i>De groepen die elkaar op straat bevochten</i>	12
Fascistische groepen.....	13
Antifascistische groepen.....	17
Hoofdstuk 3 <i>‘Hangop, hangop, hangop, alle fascistten aan de strop’</i>	
<i>Antifascisten in actie in 1933</i>	22
Sabotage en intimidatie.....	24
Fysiek geweld.....	27
Conclusie.....	31
Noten.....	33
Bronnen.....	46
Literatuur.....	47
Afbeeldingen.....	50

Samenvatting

In 1933 gingen fascist en antifascisten ook in Nederland elkaar te lijf op straat. Naast het werk van de historicus G.J.A. Broek over fascistische knokploegen is over politiek straatgeweld in het Nederland van de jaren dertig weinig te vinden in de geschiedschrijving. Na een onderzoek met een bottom-up benadering waarin bronnen uit 1933 geanalyseerd zijn, is gebleken dat er antifascistische groepen actief waren die vormen van sabotage, intimidatie en fysiek geweld tegen fascist en gebruikten om hun eigen politieke of religieuze gemeenschap te beschermen en fascistische bewegingen te vernietigen. De antifascistische groepen die straatgeweld gebruikten bestonden vooral uit mannelijke arbeiders en intellectuelen maar ook antifascistische vrouwen waren betrokken bij geweldpleging. Door het illegale karakter van politieke geweldpleging hadden de betrokkenen belang bij het geheimhouden van hun identiteit waardoor het nauwkeurig identificeren van antifascisten en hun tegenstanders in dit onderzoek problematisch is gebleken.

Inleiding

Het is de media niet ontgaan dat er de laatste jaren sprake is van toenemende polarisatie op politiek gebied. Een voorbeeld daarvan zijn nieuwsberichten over de door extreemrechtse figuren bezochte demonstraties van het uit Duitsland afkomstige Pegida die in Utrecht en Rotterdam plaatsvonden. Tijdens deze demonstraties vonden relletjes plaats tussen aanhangers van Pegida en tegendemonstranten waaronder antifascisten van de AntiFascistische Actie (AFA). Een van hun mobilisatievideo's uit 2012 begint met beelden van een mars van de Weerafdeling (WA) van de NSB door Amsterdam in 1940. Vervolgens wordt met beelden van marcherende neonazistische groepen die tegenwoordig actief zijn een verband gelegd tussen de situatie in die tijd en de huidige situatie met als boodschap 'de dreiging van extreemrechts is nog steeds aanwezig'.²

Hiermee heeft de AFA een beeld van de samenleving dat door weinig mensen gedeeld wordt. Het idee dat Nederlandse gewelddadige (neo)fascistische groeperingen in Nederland geen kans hadden en hebben omdat dit land daar veel te burgerlijk voor was en is, lijkt veel wijder verspreid in de media en in de geschiedschrijving. De historicus G.J.A. Broek schrijft in zijn werk over extreemrechtse knokploegen van 1923 tot 1942 dat het fascisme door veel Nederlanders al sinds de beginjaren bestempeld wordt als een 'on-Nederlands fenomeen'.³

In de geschiedschrijving heeft dit er volgens hem voor gezorgd dat Nederlandse fascistische organisaties vaak ten onrechte zijn neergezet als zwakke imitaties van Duitse en Italiaanse voorbeelden. Zo komt politiek geweld van vooroorlogse knokploegen bij L. de Jong alleen kort aan de orde in *Voorspel* als bijverschijnsel van het opkomende fascisme en bij C. van der Heijden worden de gewelddadige kanten van de vooroorlogse NSB in *Grijs Verleden* buiten beschouwing gelaten.⁴

In meer recente literatuur ziet Broek een kleine omslag waarbij meer aandacht is voor de daden van Nederlandse fascist en dan vooral van NSB'ers. J. Damsma en E. Schumacher schreven over NSB'ers in bezet Amsterdam (2010) en R. te Slaa en E. Klijn schreven over het ontstaan en de opkomst van de NSB (2009). Maar ook in deze werken wordt naar zijn idee niet genoeg aandacht besteedt aan het belang van de knokploegen binnen fascistische bewegingen.⁵ Hij is zich ervan bewust dat het politieke geweld in Nederland in vergelijking met bijvoorbeeld Duitsland en Italië niet veel voorstelde maar wijst erop dat dit geweld evengoed 'omvangrijk en langdurig' was en door sommigen als 'doelmatig en acceptabel politiek strijdmiddel' werd gezien.⁶

Wat volgens Broek tot een onevenwichtig beeld heeft geleid, is dat in linkse kringen en door veel onderzoekers, vanwege het autoritaire karakter van de NSB, gefocust is op de ideologie van de leiders van de NSB. Door deze ‘top-down’ benadering is in de Nederlandse geschiedschrijving weinig bekend over de extreemrechtse activist, het zelfstandige karakter van de WA en de grote invloed die de WA had op het lot van de NSB. Broek is van mening dat het in veel gevallen nuttiger is om aandacht te besteden aan de gang van zaken op lager niveau in plaats van te focussen op rivaliteiten in de partijleiding zoals gebruikelijk is. Dan wordt duidelijk dat de praktijk binnen de NSB heel anders was dan van de op tucht en orde gerichte organisatie verwacht mag worden en dat de, vooral in Amsterdam losgeslagen, Weerafdelingen van de NSB regelmatig communisten en rivaliserende fascistische aanvielen in plaats van de instructies van het hoofdkwartier op te volgen en zich op zelfverdediging te richten.⁷

Ook in *Waarachtige Volksvrienden. De vroege socialistische beweging in Amsterdam 1848 – 1894* (2001) dat Dennis Bos schreef, komt het nut van de ‘bottom-up’ benadering naar voren. Door een beweging niet als een politieke partij maar als een ‘sociaal netwerk annex “cultureel circuit” van mensen die een aantal samenhangende symbolen, rituelen en mentaliteiten deelden’ te bestuderen, kunnen ‘verborgen sociale verbanden en betekenissen zichtbaar worden gemaakt’. In plaats van de klassieke aanpak binnen de politieke geschiedschrijving pleit Bos voor een ‘aanpak als die van de antropologische veldwerker’.⁸ Bij het onderzoek voor deze scriptie is ook gekozen voor een ‘bottom-up’ benadering waarbij de nadruk ligt op de mensen die actief waren op straat in plaats van de mensen aan de top waarvan velen zelden achter hun bureau vandaan kwamen voor wat straatpolitiek.

Dat Broek zich op extreemrechtse knokploegen heeft gericht levert een beperkt beeld van politiek straatgeweld in de jaren dertig op. Zo komen antifascisten als de tegenstanders van de extreemrechtse knokploegen niet uitgebreid aan bod. Het heeft daarnaast tot gevolg dat alleen het geweld dat door en tegen extreemrechtse knokploegen werd gepleegd belicht is. Het geweld dat tegen fascistische die niet in een knokploeg zaten werd gepleegd, blijft buiten beschouwing. Ten slotte richt Broek zich op Amsterdam waardoor hij wel in staat is om nuttige en interessante details bloot te leggen maar in mindere mate een beeld ontstaat van politieke conflicten op straat in een groter deel van Nederland.

In deze scriptie spelen niet de fascistische maar juist de antifascisten de hoofdrol. Om iets over deze felle tegenstanders van het fascisme te weten te komen, zijn twee soorten literatuur beschikbaar die beide nogal eenzijdig en gedateerd zijn. De eerste soort zijn beschrijvingen van fascistische groeperingen en het tweede soort zijn geschiedenissen van ‘de

arbeidersbeweging' of linkse politieke partijen. Bij de eerste soort wordt vaak niet meer dan een paar zinnen gewijd aan de mensen die politiek geweld tegen fascistten pleegden. Zo schreef G. A. Kooy in zijn bijzonder droog wetenschappelijk werk over nazificatie en denazificatie in Winterswijk uit 1964 alleen dat politieke tegenstanders zich soms in zodanige zin uitten dat Mussert het wenselijk vond voor de NSB een weerafdeling op te richten.⁹

In het merkwaardige boek van W. Zaal genaamd *De Herstellers* uit 1966 worden verhalen verteld over fascistten in Nederland in de eerste helft van de twintigste eeuw. Er komen enkele verhalen over fysieke conflicten tussen fascistten en antifascisten in voor. Zo beschrijft Zaal een incident uit 1928 waarbij de fascist Erich Wichman door 'een vette patser met een wolvenloopje' in de 'de gemene Japanse "come-along"-greep' werd gehouden 'waardoor de arm door het gewricht heen wordt gedrukt'.¹⁰ Gedetailleerde informatie over antifascisten is ook in dit werk echter niet te vinden.

De literatuur van het tweede soort, de geschiedenissen van 'de arbeidersbeweging' of linkse politieke partijen, is vaak gefocust op de groei en of val van een specifieke politieke beweging of een leidend persoon binnen die beweging (niet zelden de schrijver zelf). Er is hierin over het algemeen veel aandacht voor interne twisten binnen en tussen linkse politieke partijen en weinig aandacht voor straatgeweld. Een voorbeeld hiervan zijn de memoires van de communist Paul de Groot. Als hij hierin schrijft dat de NSB 'zware klappen kreeg' dan heeft hij het over gezichtsverlies of een verlies van zetels maar het daadwerkelijk klappen geven aan NSB'ers bedoelt hij er niet mee.¹¹

Een ander voorbeeld is een artikel van de journalist I. Cornelissen in de bundel *De taaie rooie rakkers* (1965). Hierin beschrijft hij kortenkele incidenten die volgens hem in de jaren dertig plaatsvonden. Hij verteld bijvoorbeeld over 'hevige schermutselingen' tussen 'de fascistten' en 'links' in juli 1932 in Overschie. Communisten en andere antifascisten probeerden een fascistische vergadering te verhinderen en uit het citaat uit *Het Volk* (SDAP) dat hij vervolgens weergeeft, blijkt dat daar wel eens 'Barbaarse strijdmiddelen, als eindjes gaslang, keisteenen, messen en revolvers' bij betrokken geweest zouden kunnen zijn.¹² Welke groepen Cornelissen precies met termen als 'links' of 'de fascistten' bedoeld, blijft echter onduidelijk en niet zelden verwijst hij slechts naar één bron om zijn verhalen te ondersteunen.

Beide beschreven soorten literatuur zijn niet bruikbaar om een betrouwbaar beeld van antifascistische actie in de jaren dertig te vormen. Dit kan wel gedaan worden met behulp van bronmateriaal uit de tijd zelf. Door pamfletten, kranten, tijdschriften, interne briefwisseling en notulen van vergaderingen te analyseren kan meer ontdekt worden over antifascisten en hun

acties. Overblijfselen hiervan zijn in rapporten van de Centrale Inlichtingendienst (CID)¹³ en online krantenarchieven te vinden.

De vraag die centraal staat in deze scriptie is welke gewelddadige methoden Nederlandse antifascisten in 1933 gebruikten om hun politieke doelen te bereiken. Voordat die vraag beantwoord kan worden in hoofdstuk drie, moet eerst onderzocht worden hoe de termen fascisme en antifascisme gedefinieerd worden (eerste hoofdstuk), welke fascistische en antifascistische groepen actief waren en welke doelen die nastreefden (tweede hoofdstuk).

Deze scriptie is door de beperkte omvang gericht op het jaar 1933. Dit politiek zeer woelige jaar bestempelde Anton Constandse (in 1933 een anarchist) als het jaar waarin de hoop op een grote Europese revolutie vanuit de linker zijde werd opgegeven en fascisme en oorlog onstuitbaar naderden.¹⁴ 1933 Was het jaar waarin Hitler aan de macht kwam, Marinus van der Lubbe ter dood veroordeeld werd voor de Rijksdagbrand en de economische crisis van de jaren dertig in volle gang was. Andere gebeurtenissen die felle discussies veroorzaakten in de samenleving waren de bloedige neerslag van de munitie op het Nederlandse oorlogsschip De Zeven Provinciën en de stroom van politieke vluchtelingen uit Duitsland. Door de explosieve groei van de NSB waren er in Nederland niet alleen meer kleine fascistische beweginkjes maar ook een grotere die een bedreiging begon te vormen en reactie van antifascistische zijde kon niet uitblijven.

Hoofdstuk 1

Problematische begrippen

Fascisme, nationaalsocialisme en antifascisme

Fascisme en nationaalsocialisme

De term fascisme is op veel verschillende manieren benaderd. Marxisten hebben fascisme als reactionaire beweging behandeld die als doel had het kapitalisme tegen de socialistische revolutie te beschermen.¹⁵ Anderen hebben getracht tot een definitie van fascisme te komen door lijstjes met kenmerken samen te stellen. Elementen die vaak voorkomen op dat soort lijstjes zijn ultranationalisme, charismatisch leiderschap, dictatuur, racisme, antisemitisme, één partij, paramilitarisme, geweld, corporatisme, een totalitaire ideologie, antikapitalisme, antisocialisme, antimarxisme, antiliberalisme, antiparlementarisme en anticonstitutionalisme.¹⁶ Veel invloedrijke en minder verouderde benaderingen zijn gericht op de fascistische ideologie en dan vooral bepaalde essentiële kenmerken daarvan. Voorbeelden daarvan zijn mythes van wedergeboorte, spirituele elementen en de relatie tussen fascisme en moderniteit.¹⁷

Een van de grootste twistpunten in het fascismedebat is of fascisme wel of niet als overkoepelende term ('genericfascism') gebruikt kan worden voor verschillende bewegingen als het Duitse nationaalsocialisme en het Italiaanse Fascisme. Tegenstanders van het gebruik van de term fascisme als 'genericfascism' benadrukken de grote verschillen tussen groepen die eronder gerekend worden en voorstanders benadrukken de overeenkomsten. Voorstanders zijn het daarbij onderling niet eens welke overeenkomsten dan essentieel zijn.

Dat het standpunt van 'genericfascism' dominant is, blijkt uit recente publicaties. In *World Fascism. A Historical Encyclopedia* (2006) waaraan internationaal toonaangevende historici in het fascismedebat hebben meegewerkt, worden een groot aantal groepen onder de term fascisme gerekend. Ook verschijnt sinds 2012 *Fascism: Journal of Comparative Fascist Studies* waarin fascisme wordt benaderd als 'genericfascism'. Daarnaast verscheen in 2014 *Rethinking Fascism and Dictatorship in Europe* waarin een vergelijkbare definitie van fascisme te vinden is als in de vorige twee voorbeelden. Dat de definities van fascisme in deze werken dezelfde strekking hebben komt doordat de Amerikaanse historicus R. Griffin hiervoor de inleidingen met definities geschreven heeft. Volgens Griffin is tussen jaren 1990 en 2010 een 'new consensus' ontstaan over de definitie van het begrip fascisme.¹⁸ De 'new consensus' definitie van fascisme zoals Griffin die in *World Fascism* schreef, luidt als volgt:

A revolutionary form of ultra-nationalism bent on mobilizing all “healthy” social and political energies to resist the perceived threat of decadence and on achieving the goal of a reborn national or ethnic community. This project involves the regeneration both of the political culture and of the social and ethical culture that underpins it, and in some cases involves the eugenic concept of rebirth based on racial doctrine.¹⁹

Zoals naar voren komt in deze definitie is Griffin sterk gericht op de palingenetische aspecten van fascisme wat wil zeggen dat hij veel aandacht besteedt aan het idee van de wedergeboorte van een natie of volk binnen het fascisme.

Een andere grote speler in het fascismedebat is de Italiaanse historicus E. Gentile. Hij heeft ook stukken geschreven voor de *World Fascism* encyclopedie en benadrukt ook het belang van de wedergeboorte in de fascistische ideologie maar heeft wel wat aan te merken op het gebruik van de term ‘genericfascism’ en de ‘new consensus’ definitie van Griffin. Ten eerste vallen onder de ‘genericfascism’ definitie volgens Gentile ook mensen en bewegingen die zichzelf niet als fascistisch definiëren waardoor een inflatie van de term fascisme plaatsvindt. Ten tweede wordt bij het gebruik van ‘genericfascism’ naar zijn mening de historische context te veel uit het oog verloren waardoor de complexiteit van het fascisme op een specifieke tijd en plaats niet genoeg aandacht krijgt.²⁰

Hoewel het belangrijk is om bij onderzoek waarin de term fascisme wordt gebruikt, bewust te zijn van de problematiek rond deze term, is het niet nodig om in deze scriptie verder te debatteren over de definitie van de begrippen fascisme en nationaalsocialisme. In de jaren dertig was dit historische debat nog niet aan de orde en veel fascistische bewegingen die een grote rol spelen in dit debat waren nog in de maak. In praktijk werd fascisme, zowel door fascistten zelf als door hun tegenstanders, als overkoepelende term voor meerdere stromingen waaronder nationaalsocialisme gebruikt. Het past bij de ‘bottom-up’ benadering die voor dit onderzoek is gekozen om de begrippen fascisme en nationaalsocialisme te gebruiken zoals de mensen in de jaren dertig die in deze scriptie een rol spelen dat zelf deden. Dit is een benadering waarvoor Te Slaa en Klijn in hun boek over de NSB ook hebben gekozen.²¹ Dus als bijvoorbeeld de vraag opduikt of een NSB’er wel een echte fascist was, dan wordt gekeken of NSB’ers in hun eigen belevingswereld en die van hun tijdgenoten fascistten waren.

Antifascisme

De termen antifascisme, antifascist of antifascistisch worden in Nederland zo weinig gebruikt dat ze in de meeste Nederlandse woordenboeken niet te vinden zijn. In academische literatuur wordt het woord antifascisme bijna altijd alleen in verband met de ideologie van de DDR, BRD en Komintern (communistische internationale) genoemd.²² Het gaat dan om antifascisme als politieke strategie die van bovenaf aan groepen werd opgelegd en tot bondgenootschappen van politieke partijen tegen het fascisme leidde of om antifascisme in literatuur. Antifascistisch geweld op straat zoals dat in deze scriptie beschreven wordt, komt zeer zelden in de academische literatuur aan bod.

In de *World Fascismencyclopedia* worden onder het kopje ‘Antifascism’ verschillende voorbeelden van antifascisme genoemd. Het gaat dan om pogingen van linkse partijen om een eenheidsfront te vormen tegen het fascisme, de Spaanse Burgeroorlog waarin door Spaanse en internationale brigades tegen Franco werd gevochten en antifascistische kunst zoals van Bertolt Brecht en de punkbeweging in de jaren zeventig. Daarnaast wordt antifascisme van religieuze zijde, humanitair antifascisme van apolitieke mensen en militair antifascisme van de geallieerden genoemd.²³ Er wordt één voorbeeld gegeven van antifascistische actie op straat. Tijdens de Battle of Cablestreet in 1936 versloegen de antifascisten in Londen de British Union of Fascists (BUF) van de fascistische leider Oswald Mosley.²⁴

Met antifascisme worden dus zo veel verschillende zaken bedoeld dat deze term ruim gedefinieerd moet worden. In deze scriptie wordt met antifascisme alle soorten tegenstand tegen het fascisme bedoeld. Antifascisten zijn de mensen door wie die tegenstand wordt uitgevoerd. Met antifascistische actie wordt hier een specifiek soort antifascisme bedoeld waarbij met het woord actie nadruk wordt gelegd op concrete daden. Het geweld tegen fascistische partijen dat in deze scriptie wordt beschreven valt daaronder. Bij antifascisme geldt, net als bij fascisme, dat het belangrijk is om te onderzoeken wie zichzelf als zodanig definieerde in plaats van lijstjes met kenmerken te maken en zichzelf daar vervolgens op blind te staren.

Hoofdstuk 2

‘sadistische wellustelingen’ en ‘rooie duisterlingen’

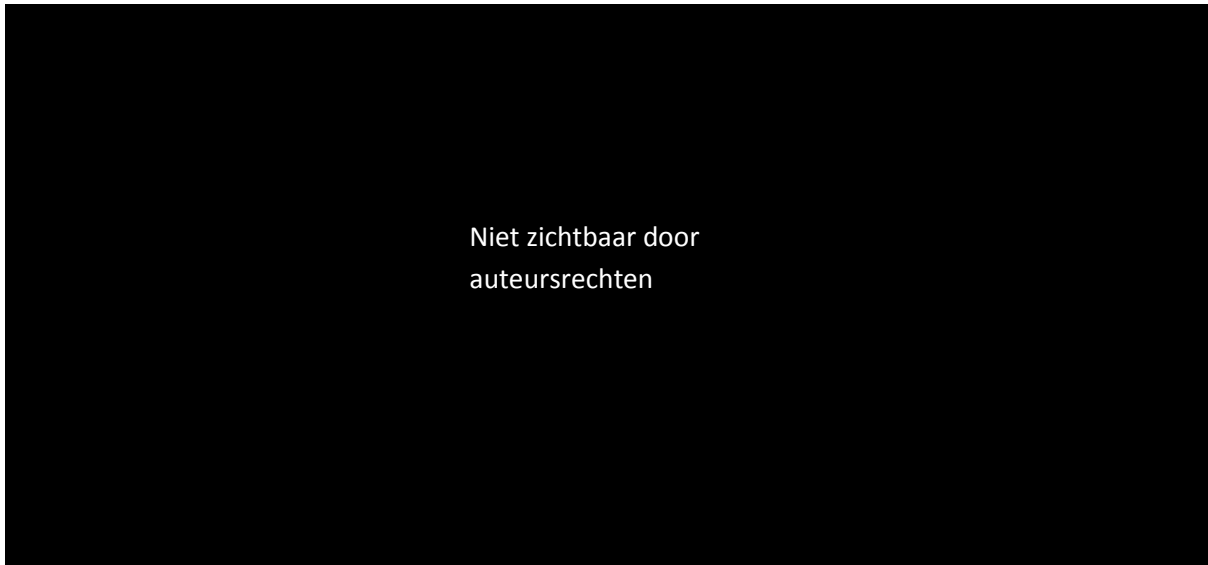
De groepen die elkaar op straat bevochten

De titel van dit hoofdstuk bestaat uit scheldnamen die fascist en antifascisten gebruikten in hun weekbladen en kranten. Als antifascisten spraken over ‘sadistische wellustelingen’ of de ‘bruine moordpest’ dan hadden ze het over fascist en met termen als ‘rooie duisterlingen’, ‘de baldadige broertjes der S.D.A.P., O.S.P. en C.P.H.’ en ‘helden van de roode ster’ duiden NSB’ers in *Volk en Vaderland* antifascisten aan.²⁵ In dit hoofdstuk wordt weergegeven wie deze sadistische wellustelingen en rooie duisterlingen waren en waarom ze besloten om elkaar met knokploegen op straat te bevochten.

De groepen die in dit kort overzicht beschreven worden, zijn de groepen waarvan sporen zijn achtergebleven in archieven kranten, tijdschriften, pamfletten en rapporten van inlichtingendiensten. Het is belangrijk om op te merken dat met een knokploeg de straat op gaan om politieke tegenstanders aan te vallen ook in de jaren dertig een strafbaar feit was. Om vervolging door de staat en persoonlijk gerichte wraakacties van tegenstanders te voorkomen was het voor de deelnemers aan de gevechten van belang om te zorgen dat er zo weinig mogelijk bewijsmateriaal te vinden zou zijn. Daardoor zijn niet van alle groepen sporen terug te vinden. Ook van mensen die spontaan bij vechtpartijen betrokken raakten zonder ooit bij een knokploeg of organisatie betrokken geweest te zijn, is het moeilijk om sporen terug te vinden.

Om een realistisch beeld van het functioneren van knokploegen te krijgen, is het daarnaast van belang om bewust te zijn van het feit dat knokploegen van een partij of organisatie vaak veel radicaler handelden dan de leiding van die partij of organisatie had gewild. Het zou zeer naïef zijn om aan te nemen dat knokploegen slechts de orders van bovenaf uitvoerden. Het zelfstandig handelen van knokploegen zorgde vaak voor een mate van escalatie die schadelijk was voor de algemene reputatie van partijen. Zoals in de inleiding al kort vermeld is, heeft Broek in zijn werk laten zien hoe dit bij de NSB het geval was.

Afbeelding 2

Fascistische groepen

't Is plicht dat iedre Zwarthemd
Jan Baars ter zijde staat
En dat hij desnoods met zijn vuist
Elk tegenstander slaat.
Heil Baars, heil Baars²⁶

Voor het samenstellen van dit overzicht van bekende fascistische groepen, is vooral gekeken naar de werken van Te Slaa & Klijn en Broek. Ook is uitgebreid gebruik gemaakt van rapporten van de Centrale Inlichtingendienst (CID)²⁷ en het *Repertorium kleine politieke partijen 1918-1967*²⁸ Op de afbeelding boven dit hoofdstuk is een detail te zien van een prent die op de voorpagina van het antifascistische blad *Vrijheid, Arbeid, Brood* uit 1933 gedrukt was. Naast Hitler en Mussert staan de bezemfascist en leider van de Algemene Nederlandsche Fascisten Bond (ANFB) Jan Baars en de leider van één van de NSNAP-partijen genaamd Van Waterland.

Door de talrijke interne conflicten binnen fascistische groepen bestonden er verschillende groepen met dezelfde naam. Dit was bijvoorbeeld bij de NSNAP (Nationaal Socialistische Nederlandse Arbeiders Partij), waarvan minstens vijf versies bestonden, het geval.²⁹ Alleen de groepen die het meest genoemd worden in de primaire bronnen van 1932 tot 1934 worden uitgebreid behandeld. Bondgenootschappen tussen (delen van) deze groepen worden buiten beschouwing gelaten omdat ze talrijk waren en door de korte levensduur weinig effectief.

In zijn werk schrijft Broek dat vooral middenstanders bevattelijk waren voor het fascisme omdat ze de klassenstrijd waar marxisten mee dreigden ‘zagen als een bedreiging van hun levensonderhoud en leefwereld’³⁰. Veel middenstanders zagen in het fascisme een bron van bescherming hiertegen en waren bereid om tot fascistische weerafdelingen toe te treden. Vrouwen werden in de fascistische bewegingen niet geacht om de straat op te gaan voor een knokpartij. In de fascistische weerorganisaties en knokploegen werden vrouwen dan ook niet toegelaten. Toch zijn er volgens Broek ook enkele fascistische vrouwen betrokken geweest bij geweldpleging en ordeverstoring. Van de 193 fascistische vrouwen die tussen 1933 en 1939 hiervoor in Amsterdam gearresteerd werden, waren drie vrouwen.³¹

Afbeelding 3

De bezemfascisten 1927 -1934

Bezemfascisten vormden verschillende groepen waarvan sommigen zich als fascist en anderen zich als nationaalsocialisten definieerden. Door interne conflicten ontstonden uit de oorspronkelijke fascistische groep rond het blad *De Bezem: fascistisch weekblad voor Nederland* vanaf 1930 vijf andere groepen die ook een blad uitgaven onder de naam *De Bezem*. Ze gebruikten een bezem zoals hierboven afgebeeld als symbool om de maatschappij mee schoon te vegen.³² In een CID rapport van januari 1932 werd gemeld dat bezemfascisten ‘het marxisme of rood-socialisme, het parlementarisme en, als baas van beiden, het internationale grootkapitalisme’ als grootste vijanden zagen. Hun einddoel beschreven bezemfascisten in 1932 als ‘Nederland’s wedergeboorte in Nederlandschen geest tot Nederland’s welzijn’.³³

De bezemfascist Jan Baars was een van de weinige fascistleiders die geen elitaire intellectuele toon aansloegen en wist daardoor populariteit te verwerven bij fascist die de vergaderzalen uit wilden om de straat op te gaan.³⁴ De CID beschreef hen als ‘actieve jonge mensen, gewoonlijk gekleed in zwarte hemden, die zich niet ontzagen om daadwerkelijk op te treden tegen het socialisme en het communisme’.³⁵ Bij zijn activiteiten op straat raakte Baars meerdere keren gewond. Zo kreeg hij in 1933 een steen tegen zijn hoofd gegooid toen hij in zijn auto reed op weg naar een vergadering.³⁶

NSNAP 1931-1941

Tussen 1931 en 1934 ontstonden minstens vijf verschillende Nationaal Socialistische Nederlandse Arbeiders Partijen waarvan sommigen enkele tientallen leden hadden en anderen enkele duizenden. De meeste leden waren in Duitsland wonende Nederlanders maar ook in Nederland zelf was er aanhang. In tegenstelling tot bijvoorbeeld Verdinaso waren de NSNAP partijen sterk op de germaansche gemeenschapsgedachte en daarmee op Duitsland gericht. De NSNAP partijen hadden ieder hun eigen SA (Storm Afdeling) en bestreden antifascisten en elkaar met verbaal en fysiek geweld. Zo zou de NSNAP-Kruyt de NSNAP-Smit in 1933 uitgeschakeld hebben ‘onder meer door de leider van deze partij, Adalbert Smit, met messteken te bewerken’.³⁷ In het programma waren ‘vernietiging van het Marxisme’, de strijd ‘tegen de overweldigende invloed der Joden’ en de belangen van de middenstand belangrijke punten.³⁸

ANFB 1932-1934 en Zwartfront 1934-1940

De in 1932 opgerichte Algemene Nederlandsche Fascisten Bond met als leider de eerder genoemde bezemfascist Jan Baars had in 1933 ongeveer drieduizend leden. Waar de NSNAP partijen meer op het nationaal-socialisme en op Duitsland gericht waren, was de ANFB meer op Italiaans Fascisme gericht. De ANFB veroorzaakte met haar Fascistische Stormafdeling (FSA) veel ordeverstoringen en relletjes en was weinig bezig met theorievorming. In 1934 werd Baars uit de partij gezet en ging de ANFB op in het Zwartfront van Arnold Meyer.³⁹ Koen Vossen beschrijft deze partij als ‘een verzamelplaats van revolutionaire fascisten, beroepsquerulanten en radicale antisemieten, die allen een grote afkeer van de als verburgerlijkt en halfslachtig beschouwde NSB gemeen hadden’.⁴⁰ Dat de middenstand ook in het fascisme van het Zwartfront een grote rol speelde kwam in een speech tijdens een vergadering in 1934 naar voren waarin Meyer de middenstand beschreef als ‘die classe van personen die eigenschappen hebben die de glorie van ons volk uitmaken: spaarzaamheid en eerlykheid’.⁴¹

Verdinaso 1931-1941

Het Verbond van Dietsche Nationaal Solidaristen, met als leider de Vlaming Joris van Severen, had een weerkorps met de naam Dinaso-Militie. Van Severen beweerde in een speech bij een vergadering in januari 1934 dat het verbond 3500 leden telde waarvan 700 in de militie zaten.⁴² Dit verbond hing niet de groot-Germaanse gedachte aan (zoals de NSNAP-partijen) maar de Groot-Nederlandse gedachte. Dit houdt in dat ze voor een fusie van

Nederland en Vlaanderen waren. Als vijanden werden opnieuw het marxisme en kapitalisme genoemd. Dit verbond werd door de CID als fascistische organisatie aangeduid die vooral in België actief was maar ook wat aanhang in Nederland had en dan vooral onder katholieke studenten.⁴³

NSB 1931-1945

De NSB, met als leider Anton Mussert, was volgens de CID vanaf 1933 ‘verreweg de belangrijkste fascistische organisatie in Nederland’ op basis van kracht, verspreiding over het land en het ledental van 22000 in januari 1934.⁴⁴ Dat de CID de Nationaal Socialistische Beweging een fascistische organisatie noemde, geeft weer in welke mate de begrippen fascisme en nationaalsocialisme door elkaar werden gebruikt. Over de leden van de NSB rapporteerde de CID dat de NSB voornamelijk uit ‘goed gekleede burgers’ bestond die ‘in de N.S.B. een verbetering van hunne maatschappelijke positie hopen te verkrijgen’.⁴⁵

In de inleiding is het standpunt van Broek weergegeven dat de WA in theorie een instrument in de handen van de NSB-leiding was maar dat het hoofdkwartier in praktijk weinig grip had op de vaak zelfstandig handelende knokploegen van de WA. Dit had als gevolg dat, in ieder geval in Amsterdam, het optreden van de WA in de dagelijkse praktijk veel overeenkomsten had met het optreden van bezemgroepen.⁴⁶ WA’ers traiden in onder andere marcheren, turnen, worstelen en boksen en soms zelfs jiu-jitsu.⁴⁷ Volgens het hoofdkwartier van de NSB was de WA ‘méér dan een marcheerende colonne vastberaden jonge mannen in zwart uniform’ omdat het een voorbeeldfunctie had bij het interpreteren en in praktijk brengen van ‘Orde, tucht en discipline’. Als praktische reden voor het oprichten van de WA werd ‘de opdringende terreur’ van ‘marxistisch gespuis’ genoemd.⁴⁸

Antifascistische groepen

't Is plicht dat iedere Roodhemd
Jan Baars naar het leven staat
En hij desnoods met zijn vuist
Zijn gore bek dicht slaat
Rood front, Rood front⁴⁹

In januari 1932 werd bij de CID gerapporteerd over zogenaamde 'terrorgroepen' in Duitsland die 'Rot Front' en 'Heil Moskou' riepen tijdens het neerschieten van een politieagent en een maand later een nationaalsocialist vermoordden.⁵⁰ Van enkele daders werd aangenomen dat ze naar Nederland waren gevlucht. Een maand later werd bericht over een 'zeer gevaarlijke communistenleider' uit Nederland genaamd Martin Geertz die volgens de CID in 1931 uit Duitsland gezet was omdat hij daar aan *alle* politieke vechtpartijen deelnam.⁵¹ Dat in Duitsland zeer gevaarlijke antifascisten actief waren, was dus bij de CID bekend. Ook in Nederland werd er activiteit gesignaleerd:

Bekend is, dat de snel toenemende invloed van de N.S.B. en de vrees, dat het hier in Nederland wel eens zou kunnen gaan als in Duitschland, aanleiding is geweest, dat zich in 1933 een geweldige anti-fascistische actie heeft ontwikkeld, niet alleen van Marxistische zijde⁵²

Net zoals het geval was bij de fascistische groepen waren de antifascistische groepen rond 1933 talrijk en onderling in conflict. Broek heeft enkele van deze groepen in zijn werk beschreven maar daarbij besteedt Broek meer aandacht aan de defensieve kanten en de besluitvorming binnen partijleidingen dan aan de offensieve aspecten van antifascistische knokploegen. In de volgende hoofdstukken zal vooral de offensieve aspecten van antifascistische actie aan bod komen.

Een poging tot het schetsen van een beeld van een soort gemiddelde antifascist zou ongetwijfeld een misleidend beeld opleveren omdat er sprake is van een enorme diversiteit aan groepen, individuen en strategieën. Antifascistische actie werd door georganiseerde groepen ondernomen maar ook door mensen die op straat geconfronteerd werden met de aanwezigheid van fascist en spontaan reageerden. Daarnaast is er het eerder aangestipte feit dat de meeste antifascistische actie illegale handelingen betreft en geheimhouding rond de actie en de daders daarom vaak van belang was waardoor er weinig over terug te vinden is. Wat wel gesteld kan worden is dat veel antifascisten socialistische of communistische

arbeiders waren. Broek beschrijft in zijn werk hoe fascistena veel problemen kregen in rode arbeidersbuurten als de Jordaan.⁵³

Eerder in dit hoofdstuk is aangegeven dat er incidenteel ook vrouwen betrokken waren bij gewelddadige fascistische handelingen. Hoewel in het geval van antifascistische actie ook meestal werd gerapporteerd over groepen jongens en mannen kwamen er vrouwelijke antifascisten voor in de verslagen die in dag- en weekbladen werden gepubliceerd. Zo werd in 1933 in *Volk en Vaderland* bericht over een NSB vergadering die verstoord werd ‘door een honderdtal communisten, onder aanvoering van een “Amazone” in de schilderachtige kledij der roode jeugd’, vrouwen die een NSB’er krabwonden toebrachten en over een vrouw die in 1935 werd opgepakt omdat ze NSB’ers met een stuk ijzer zou hebben bedreigd.⁵⁴ Ook op de postkaart die op het voorblad van deze scriptie staat, zijn vrouwen afgebeeld die bepaald niet de indruk wekken dat ze zouden terugdeinzen voor een knokpartij met de voorbij marcherende fascistena.

Deze berichten en afbeelding 1 zouden kunnen worden afgedaan als pogingen van NSB’ers om hun antifascistische vijanden te demoniseren. Het was volgens de idealen van de NSB immers niet de rol van de vrouw om de straat op te gaan en te knokken. In antifascistische bronnen werd echter ook gesproken over antifascistische vrouwen die deelnamen aan de strijd op straat. In het communistische blad *De Tribune* werden vrouwen opgeroepen om niet thuis bij man en kinderen te blijven maar om de straat op te gaan en te strijden tegen het fascisme. Er was een speciale rubriek met de titel *De vrouw in de strijd* waarin werd ingegaan op de onderdrukking van vrouwen in het fascisme, de noodzaak om hiertegen te vechten en de manier waarop antifascistische vrouwen in nazi-Duitsland dat deden. In dit blad werden ook verhalen verteld over antifascistische vrouwen die bij straatgevechten betrokken waren.⁵⁵

Joden

Zeker niet alle Joden waren bereid om de rol van willoos slachtoffer aan te nemen. Er werd in 1933 in kranten regelmatig geschreven over Joden die van zich afbeten op het moment dat ze geconfronteerd werden met het racisme van fascistena of zelf de confrontatie opzochten. In *Haarlem’s Dagblad* van 2 mei 1933 werd beschreven hoe een groep bezemfascisten in Den Haag een vlag met swastika aan hun pand hingen en vervolgens problemen kregen met Joden die hen uitscholden voor moordenaars.⁵⁶ Een maand eerder boden Hilversumse fascistena in Bussum een brochure aan een Joodse bloemenverkoper aan. Deze gaf vervolgens zeer duidelijk aan dat hij hier niet van gediend was door een fascist een klap in zijn gezicht te

geven. Het gevolg was wat in de jaren dertig een ‘volksoploop’ werd genoemd en de Joodse bloemenverkoper werd gearresteerd.⁵⁷ Daarnaast werd in *Volk en Vaderland* geklaagd dat Joden een grote rol speelden bij de mishandeling van NSB’ers in Amsterdam in 1933.⁵⁸

Communisten

In alle bronnen worden communisten een van de fanatiekste tegenstanders van fascistten op straat genoemd. De Communistische Partij Holland (vanaf 1935 CPN) had voornamelijk aanhangers onder arbeiders en intellectuelen. Er braken regelmatig rellen uit als CPH’ers met hun blad *De Tribune* colporteurden en fascistten ook op de straat aanwezig waren. De CPH was aangesloten bij de Komintern en werd daardoor sterk beïnvloed door Moskou.⁵⁹ De instructie vanuit de Komintern om een eenheidsfront met socialistten en sociaaldemocraten te vormen tegen het fascisme heeft in Nederland nooit veel succes gehad maar volgens Broek waren, in ieder geval de Amsterdamse, communisten zelfverzekerd genoeg om ook zonder eenheidsfront tegen fascistten te vechten op straat. Als er eenmaal een vechtpartij was ontstaan sloten anderen zich vaak vanzelf bij de communisten aan.⁶⁰

Vrouwelijke en mannelijke communisten vanaf de leeftijd van eenentwintig konden toetreden tot de met elkaar verweven Rood Frontstrijders Bond (RFB) en Roode Sport Eenheid (RSE).⁶¹ Twee van de doelen van de RFB waren volgens de CID om bij ‘eventuele aanvallen van anders denkenden of provocateurs handelend op te treden’ en ‘bij eventuele relletjes zich te weren met de middelen, die men meent het best te kunnen hanteeren’.⁶² De RFB’ers hadden een hooizolder en paardenstal in Amsterdam omgebouwd tot trainingsruimtes.⁶³ Volgens Broek waren de sportwedstrijden van de RSE vooral antifascistische manifestaties.⁶⁴

In 1933 traden veel organisaties waaronder ook de RFB toe tot de Strijdbond tegen Fascisme (STF).⁶⁵ Deze strijdbond richtte onder andere afweergroepen voor volwassenen en jongeren op om zich te verdedigen tegen ‘de talloze overvallen door politie en fascistten op demonstraties en vergaderingen der arbeidersklasse’ en minder hinder te ondervinden tijdens stakingen en colportage-tochten.⁶⁶ Enkele RFB’ers die zich niet bij de STF wilden aansluiten richtten de Roode Arbeiders Weer (RAW) op en hadden hun hoofdkwartier in een onbewoonbaar verklaarde woning in Amsterdam.⁶⁷

Socialisten

Ook socialistten raakten vaak slaags met fascistten tijdens het colporteren. De Onafhankelijke Socialistische Partij (OSP) met het blad *De Fakkell* werd in kranten vaak als tegenstander van

fascisten op straat genoemd. De OSP was een partij met veel jonge leden en had de Socialistische Arbeidersweer (SAW). Ze profileerde zich als een actiepartij en haar antifascistische acties liepen vaak uit op straatgevechten. Volgens de CID was de SAW gedisciplineerd en werd er iedere week getraind in onder andere het hanteren van (met ijzer beslagen) stokken en worstelen. In besloten vergaderingen werden het uitvoeren van illegale acties zoals geweldpleging tegen fascist en politieagenten, sabotage en verdediging bij demonstraties en stakingen als doel van de SAW genoemd. De OSP werkte in 1933 samen met de Revolutionair Socialistische Partij (RSP) in het Revolutionaire Comité tegen Fascisme en Oorlog (Antifo).⁶⁸

Sociaaldemocraten

Hoewel er bij de sociaaldemocraten wel over gedebatteerd werd, waarbij sommigen voor een agressieve houding tegenover fascist pleitten, is er nooit een officiële afweergroep met gewelddadige doelen bij hen tot stand gekomen. Wel is bekend dat ook leden van de Sociaal Democratische Arbeiders Partij slaags raakten met fascist tijdens het colporteren met de SDAP bladen *Het Volk* en *Vrijheid, Arbeid, Brood*. De SDAP verbond zich met de Internationale Socialistische Anti-Oorlogs Liga (ISAOL). Volgens Broek vertoonden leden van de Liga zich soms in geüniformeerde formaties, gingen ze confrontaties met fascist niet uit de weg en waren ze getraind in aanval- en verdedigingsporten. In een rapport van de CID komt naar voren dat het belangrijkste doel van de Liga-milities was om ‘den oorlog te verhinderen en mocht dat niet mogelijk zijn, alles te saboteren’ en als ook dat niet zou lukken zou de oorlog in een revolutie moeten worden omgezet. Als taak van de vrouwen werd het verzorgen van gewonde kameraden genoemd.⁶⁹ Volgens *De Tribune* was de Liga ‘eigenlijk de door de leiders van de S.D.A.P. verboden “Arbeidsweer”, waar vooral onder de jongeren in de S.D.A.P. en de moderne vakbeweging zulk een groote sympathie voor bestaat’.⁷⁰

Anarchisten

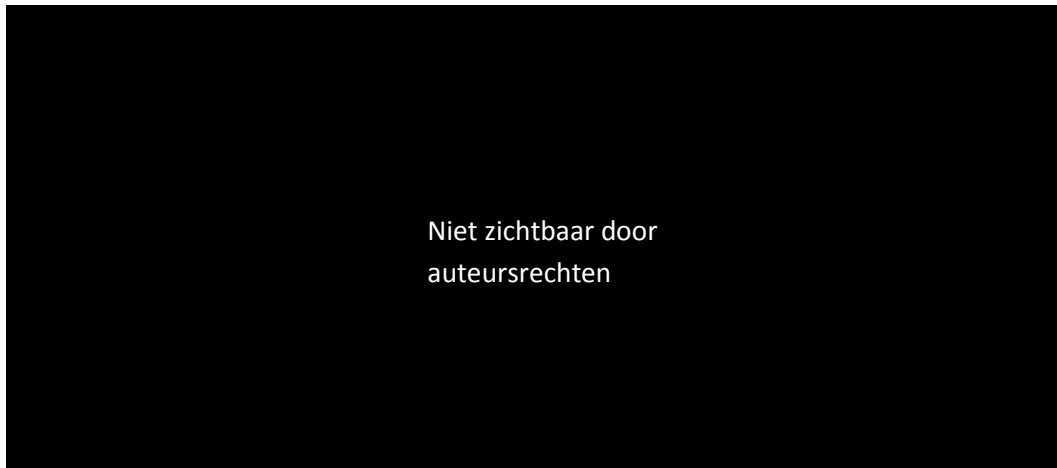
Over anarchistische antifascistische knokploegen in 1933 is weinig bekend. De CID hield de anarchisten wel in de gaten maar de beschikbare rapporten wekken de indruk dat de CID niet diep in het deel van de anarchistische bewegingen was geïnfiltreerd dat zich met straatgevechten bezighield. Zo werd in een rapport over een vergadering van anarchisten gemeld dat de anarchisten een andere, niet-openbare, vergadering zouden houden over afweer tegen het fascisme maar is er geen vervolgrapport over dit onderwerp te vinden.⁷¹

Broek beschrijft enkele incidenten waaruit blijkt dat sommige anarchistische groepen in ieder geval in de jaren twintig een gevaarlijke tegenstander voor fascistten vormden. Fascisten kregen volgens hem ‘rake klappen’ toen ze een bijeenkomst van de bij anarchisten populaire Internationale Antimilitaristische Vereeniging (IAMV) verstoorden en er gingen geruchten dat een fascistische knokploeg die een vergadering van anarchisten rond Anton Constandse wilde verstoren uiteindelijk niet naar binnen durfde.⁷²

Christenen

Antifascistische actie kwam ook uit minder voor de hand liggende hoek. Hoewel het fascisme onder katholieke studenten, zakenlieden en fabrikanten succes had, was er tegenstand van katholieke arbeiders en vakbonden.⁷³ Volgens Broek waren er in het zuiden van Nederland confrontaties ‘tussen katholieke tegenstanders en waarschijnlijk even katholieke NSB’ers’ en waren fanatieke christenen in Amsterdam ‘hardnekkige en regelmatige tegenstanders tijdens de straatgevechten’.⁷⁴

Afbeelding 4

Hoofdstuk 3

‘Hangop, hangop, hangop, alle fascistten aan de strop’ Antifascisten in actie in 1933

In de vorige hoofdstukken is weergegeven hoe de termen fascisme en antifascisme gedefinieerd worden, welke fascistische en antifascistische groepen actief waren rond 1933 en welke doelen die nastreefden. In dit hoofdstuk wordt de grote verscheidenheid aan antifascistische actiemethoden in 1933 behandeld. Op de afbeelding boven dit hoofdstuk is de antifascistische graffititekst ‘Mussert moet dood’ uit 1937 te zien waaraan deze scriptie zijn titel heeft ontleend.⁷⁵ De leus die de titel van dit hoofdstuk vormt werd volgens *Het Volk* in februari 1933 door antifascistische demonstranten gebruikt die tegen een vergadering van de NSB in Amsterdam protesteerden.⁷⁶

Van het maken van propaganda materiaal tot het neerknuppelen van fascistten. Van het opvangen vanuit Duitsland gevluchte communisten⁷⁷ tot het afreizen naar Spanje om tegen de fascistten van Franco te vechten. Er is hier geen ruimte om alle antifascistische methodes te beschrijven omdat er ontzettend veel zijn. Omdat het in deze scriptie over de meer radicale antifascistische actie in 1933 in Nederland gaat, heeft dit hoofdstuk alleen een paragraaf over sabotage en intimidatie en een paragraaf over fysiek geweld. Het hoofdstuk heeft niet als doel om als een encyclopedie een volledig overzicht te geven maar geeft een beeld van het soort radicale activiteiten waaraan de in het vorige hoofdstuk beschreven groepen deelnamen.

De bronnen die de informatie leveren voor de dit hoofdstuk zijn fascistische (*Volk en Vaderland*), communistische (*De Tribune*), sociaaldemocratische (*Het Volk*), liberale (*Het Vaderland*) en wat meer neutrale dag- en weekbladen uit 1933. Bladen als het *Haarlems Dagblad* en *De Gooi- en Eemlandernamen* berichten over van dag- en weekbladen uit het

hele land die zowel tegenover communisme/socialisme als tegenover fascisme niet positief stonden waardoor hun berichtgeving over antifascistische actie beschouwd kan worden als meer neutraal dan die van bijvoorbeeld fascistische of communistische bladen.

Sabotage en intimidatie

De bioscoop is misschien niet de meest voor de hand liggende plaats voor antifascistische actie maar in de jaren dertig vonden er heel wat relletjes plaats. De Rembrandt bioscoop in Utrecht vertoonde geen beelden meer van triomfantelijke parades van Mussolini nadat antifascisten in de zaal daartegen geprotesteerd hadden. In onder andere Amsterdam, Den Haag en Rotterdam werd in bioscoopzalen door het blazen op fluiten, het zingen van leuzen en het gebruik van stinkbommen geprotesteerd tegen het vertonen van de Duitse patriottische U-boot film *Morgenrot*. In *Volk en Vaderland* werd beweerd dat er ook luizen en muizen in de bioscoopzalen geplaatst zouden zijn en dat er pogingen tot brandstichting waren gedaan. Fascisten en antifascisten demonstreerden buiten de bioscopen waardoor er vechtpartijen ontstonden. Door de protesten besloot de Bioscoopbond de film op minder plaatsen en minder frequent te vertonen.⁷⁸

Gebouwen die als hoofdkwartier van fascistische groepen werden gebruikt waren een zeer populair doelwit. NSB'ers spijkerden in het rode Zaandam uit voorzorg meteen na de opening de ramen van hun nieuwe kringhuis dicht met houten planken. Door druk op de burens, de verhuurder van het pand en de fascistische zelf te zetten, werd geprobeerd om het voor de fascistische problematisch of onmogelijk te maken om hun thuisbasis te behouden. In *Volk en Vaderland* werd beweerd dat antifascisten brandende beetjes stro onder de deur probeerden te schuiven om de boel in brand te steken maar dat wordt in andere bronnen niet bevestigd. Berichten over bestormingen van de panden waarbij de ruiten werden ingegooid en de deur werd ingetrapt, zijn wel in meerdere bronnen te vinden.⁷⁹

Andere keren hielden antifascisten het bij het schreeuwen van leuzen voor het pand en het verwijderen van de fascistische vlaggen. Vooral dat laatste kwam in de bladen van 1933 naar voren als een geliefde bezigheid van antifascisten. Volgens *De Tribune* haalden werklozen uit het stempellokaal naast het kringhuis in Vlaardingingen al een paar uur na het ophangen de nieuwe NSB vlag naar beneden om hem vervolgens te verscheuren. In maart en mei werd in het *Haarlems Dagblad* gerapporteerd over Haagse communisten en Joden die de vlag van een groep bezemfascisten wilden verwijderen door onder andere op elkaars schouders te gaan staan. *Het Volk* bracht uitgebreid verslag uit over hetzelfde incident in mei waarbij een menigte de verwijdering van een oranjezwarte hakenkruisvlag eiste.⁸⁰

Antifascisten kozen ook de vergaderingen van fascistena als doelwit. Het waarschuwen van zaalverhuurders voor de mogelijke schade die kon ontstaan als er fascistena in hun pand zouden vergaderen en er conflicten met antifascisten uit zouden breken, leidde er soms toe dat het moeilijk werd voor fascistena om zalen te vinden. In

Afbeelding 5

verslagen over vergaderingen en andere bijeenkomsten die plaatsvonden, werd bijna altijd het zelfde gemeld: tegendemonstraties buiten het gebouw en indringers in de zaal. De tegenstanders die de zaal binnen wisten te komen saboteerden dan de bijeenkomsten door leuzen te zingen en met stoelen te slaan. Tot het deelnemen aan de antifascistische demonstraties werd opgeroepen in bladen en flyers die vooral bij de stempelokalen voor werklozen fanatiek verspreid werden. De fascistena gingen al snel over op vergaderingen die alleen toegankelijk waren voor mensen met kaartjes die intern in omloop waren.⁸¹

Daarnaast kregen fascistena thuis veel te verduren. Het blad van de NSB berichtte over ingegooide ruiten, bekladding (graffiti), dreigbrieven, koolteer⁸² op de gevels en in sleutelgaten, antifascisten die door ramen naar binnen probeerden te klimmen en groepen vijandige mensen voor het huis. In de loop van de jaren dertig verschenen er steeds meer verzekeringsadvertenties in *Volk en Vaderland* waarvan de advertentie op afbeelding 5 een enigszins komisch voorbeeld is met de omgevallen leeuw en de onverbloemde manier waarom de adverteerder wilde profiteren van de ellende die NSB'ers meemaakten.⁸³

De bladen van andere politieke stromingen bevatten ook regelmatig beschrijvingen van antifascistische actie gericht tegen fascistische individuen. Antifascistische Jordanezen zouden bijvoorbeeld hun fascistische buurvrouw genaamd Bon de Jordaan uit hebben gestuurd en een 17-jarige jongen een pak slaag hebben gegeven voordat ze hem dwongen om een vlag met de tekst 'koopt niet bij Joden' van zijn huis te verwijderen. Een Rotterdamse overloper die fascist was geworden, kreeg volgens *Het Volk* problemen met zijn ex-kameraden die voor zijn huis verzamelden en schreeuwden dat hij naar buiten moest komen. Toen hij niet thuis bleek te zijn, gooiden ze volgens het blad van de SDAP een staaf ijzer van een paar kilo en een steen door de ruiten.⁸⁴ De haat tegen fascistena en de politie die als hun helper werd gezien, werd gevoed met verhalen in antifascistische bladen zoals het artikel uit *Het Volk* waarvan een fragment op afbeelding 6 is te zien.

Fascisten moesten het niet alleen op plaatsen met een politiek karakter of thuis ontgelden maar werden ook op zakelijk terrein aangevallen. Er circuleerden lijsten waarop fascistische winkeliers met naam en adres werden vermeld zodat zij konden worden geboycot. Havenarbeiders weigerden soms om Duitse vrachtschepen die onder de nazivlag voeren te lossen. Eind september deed zich een verdacht incident voor in Rotterdam. Een brand brak uit in de kelder van een café waarvan bekend was dat er veel fascistena kwamen. Omdat de brandweer slangen moest leggen door een gebouw van *De Telegraaf* zat het blad er met haar neus bovenop. *De Telegraaf*

publiceerde er een artikel over waarin werd gesuggereerd dat politieke tegenstanders brand hadden gesticht en dat het café daarover een paar maanden eerder een dreigbrief had ontvangen. In *Volk en Vaderland* werd dat bevestigd en werd eraan toegevoegd dat er na de brand een zeer verdachte ladder bij de tuinmuur was gevonden die er eerder niet had gestaan. *De Gooi- en Eemlander* berichtte over een gangetje naast een poffertjeskraam waardoor de brandstichters bij die tuinmuur gekomen zouden zijn om daar vervolgens overeen te klimmen en vanuit de tuin brand te stichten bij het café.⁸⁵

Afbeelding 6

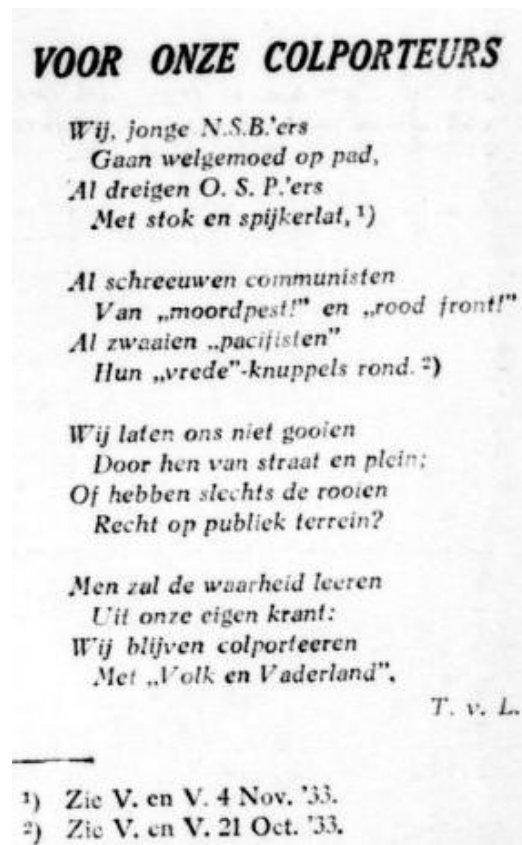
Fysiek geweld

Uit alle stukken over straatgevechten tussen fascist en antifascisten uit de gebruikte kranten, het werk van Broek en CID rapporten komen de volgende wapens naar voren als populair in de knokpartijen van midden jaren 1930: houten stokken, stenen, metalen staven, ploertendoders, messen, spijkerlatten, koppelriemen en gummi/metalen/houten knuppels. Minder vaak worden fietspompen, bierglazen, verzwaarde gasslangen, traangas, biljartkeuen, houten borden, voetzoekers, tomaten, eieren, emmers water/vuil/verf, graszoden, zweepen, karwatsen en stinkbommen genoemd. Broek vond publicaties van bezemfascisten waaruit bleek dat de stoel als wapen een speciale betekenis voor hen had na een openbare vergadering in 1931. Een groep communisten verstoorde de vergadering toen Baars aan het woord was en er brak een gevecht uit waarbij met stoelen gegooid en geslagen werd. Dergelijke gevechten werden vanaf dat moment een ‘stoelendebat’ genoemd en de fascist Haighton zou ‘zeg het met stoelen’ als slagzin zijn gaan gebruiken.⁸⁶

De meeste gevechten vonden in het hele land plaats in de vorm van colportagerellen. Colportereren betekent in de context van deze scriptie het op straat verkopen van lectuur met een propagandistische inhoud zoals de bladen en brochures van politieke partijen. De politieke voorkeur van de colporteurs was direct te herkennen aan hun koopwaar (en eventueel uniform) waardoor conflicten met politieke tegenstanders dikwijls snel ontstonden. Bij deze rellen kwamen er mensen op af om te kijken wat er aan de hand was en soms mengde het publiek zich in het conflict. In de bladen werd meestal over menigtes van een paar honderd mensen gesproken. Colportagerellen eindigden als de politie kwam en met blanke sabel en gummiknuppel de straat schoonveegde of waarschuwingsschoten loste.⁸⁷

NSB'ers kregen zo vaak te maken met tegenstand tijdens het colportereren dat er nauwelijks een editie van *Volk en Vaderland* werd uitgegeven waarin niet geklaagd werd over aanvallen van antifascisten. Het gedicht op afbeelding 7 werd in het NSB blad gepubliceerd om de colporteurs een hart onder de riem te steken. Op 12 juli beweerde Mussert in een

Afbeelding 7

toespraak dat onder de colporteurs gemiddeld minstens twee gewonden per week vielen en dat er bijna geen week voorbij ging of één van hen moest in een ziekenhuis worden opgenomen.⁸⁸

De colportagerel van maandag 24 juli in Bussum had een bijzondere betekenis voor de NSB. In de laatste editie van *Volk en Vaderland* van 1933 werd de antifascistische actie van die dag in een terugblikkende collage waarvan een fragment te zien is op afbeelding 8 genoemd als ‘‘t hoogtepunt van de terreur’ tegen de NSB.⁸⁹ In de media werd gesproken over een veldslag tussen 100 tot 150 fascisten die met bussen uit Utrecht, Amsterdam en Hilversum waren gekomen en een paar honderd communisten en OSP’ers. Toen de fascisten in bussen aankwamen werden ze met een stenenregen onthaald waarbij een fascist een ernstige hoofdwond opliep. Tijdens de hele colportagetocht volgden antifascisten de fascisten om ze met stenen te bekogelen waardoor de politie het nodig vond om waarschuwingsschoten te lossen. Toen de NSB’ers onder een viaduct in hun bussen stapten om naar huis te gaan, kregen ze nogmaals een stenenregen over zich heen. Ze zouden toen met gummiknuppels de bussen uit zijn gestormd om met de antifascisten te vechten. Naar aanleiding van deze gebeurtenissen werd in Bussum een colportageverbod uitgevaardigd.⁹⁰

Afbeelding 8

Ook bezemfascisten kregen problemen tijdens het colporteren. Op 1 mei vonden knokpartijen plaats in Den Haag waarbij een fascist een hersenschudding en wonden opliep die in het ziekenhuis behandeld moesten worden en een andere fascist in zijn gezicht werd geslagen. Een 40-jarige Haagse Jodin probeerde bij een 20-jarige fascistische kantoorbediende een swastika afbeelding van zijn uniform af te scheuren waarna zij ook een klap kreeg. Eerder die dag waren er al rellen geweest bij het hoofdkwartier van deze bezemgroep en de knokpartijen ontstonden nadat de fascistische leden waren gaan colporteren. In het hele land werd over het incident bericht waarbij informatie uit een politierapport werd aangehaald.⁹¹

Antifascisten vielen ook fascistische leden aan die niet aan het colporteren waren. Zij trokken fascistische leden van hun fiets af, staken stokken tussen hun spaken, gooiden stenen naar hen, schopten hen en sloegen fascistische leden in het gezicht zodra ze de fascistische leden als zodanig herkend hadden. Vooral OSP'ers, communisten en joden werden als antifascistische geweldsplegers genoemd in kranten. Of de bladen hen hier terecht van beschuldigden, zou zelfs na het bestuderen van de schaarse overgebleven politierapporten niet met zekerheid te zeggen zijn omdat de daders, ook als ze werden opgepakt, belang hadden bij het verbergen en vervalsen van hun identiteit en politieke gezindheid.⁹²

Het meest opvallende doelwit van antifascistische actie in 1933 was misschien wel een familielid van de in Nederland wonende Duitse ex-keizer Wilhelm II. Begin mei berichtte *Het Volk* dat de zoon van de ex-keizer vanuit Doorn per trein naar Amsterdam reisde om daar in Maison Boer naar een nazifeest te gaan. Doordat hij een hakenkruisband droeg, raakte hij in de problemen waarbij hij een blauw oog opliep. Dit bericht werd door andere kranten overgenomen. Zo beweerden het liberale dagblad *Het Vaderland* en het *Nieuwsblad van het Noorden* dat er navraag was gedaan en bevestigd kon worden dat dit inderdaad gebeurd was. Nog dezelfde dag in de avondeditie berichtte *Het Volk* echter dat er een fout was gemaakt doordat de politie niet alle informatie wilde vrijgeven en dat de Duitse prins die aangevallen was eigenlijk de zwager van de keizer was. Van de gasten die wel Maison Boer wisten te bereiken, werden enkelen later die dag door antifascisten het ziekenhuis in geslagen. Dit werd bevestigd door het Duitse consulaat in Amsterdam.⁹³

Antifascisten voerden niet alleen spontaan acties uit maar staken ook veel energie in het organiseren van tegendemonstraties. Hiervoor werd gemobiliseerd in bladen, bij bijeenkomsten en door de verspreiding van flyers op straat en in stempelokalen. Soms hielden antifascisten het bij het schreeuwen van leuzen en het blokkeren van de weg maar er werd ook vaak geprobeerd de fascistische vergaderzaal of demonstratie te bestormen. Dit had

niet zelden vechtpartijen als gevolg.⁹⁴ In april 1933 werd bericht over tegendemonstraties in Haarlem. Donderdag 6 april stonden antifascisten buiten hotel Liond'Or omdat ze dachten dat hier een fascistenvergadering plaats zou vinden. Dit bleek niet het geval te zijn en er braken gevechten uit met de politie. In de volgende weken hielden fascistten echter wel twee vergaderingen. Tijdens de vergadering van de NSB waren er spreekkoren van honderden mensen en toen de NSB'ers naar huis gingen, kregen ze een stenenregen over zich heen die pas stopte nadat de politie waarschuwingsschoten loste. Antifascisten onthaalden de andere fascistische groep op vergelijkbare manier en deelden slagen uit met metalen staven.⁹⁵

Conclusie

Er is door historici tot nu toe te weinig aandacht besteed aan politiek straatgeweld in de jaren dertig in Nederland. Gevechten die plaatsvonden tussen fascist en antifascisten zijn grotendeels onbelicht gebleven omdat Nederlandse fascist door veel mensen nooit als een serieuze dreiging zijn gezien. Volgens de historicus G.J.A. Broek wordt het fascisme al sinds de beginjaren door Nederlanders gezien als een ‘on-Nederlands fenomeen’. Hij heeft recentelijk in zijn werk uitgebreid het politiek geweld van fascistische zijde beschreven. In deze scriptie is het politieke geweld van de antifascisten die de strijd met hen aangingen in 1933 in kaart gebracht.

Broek heeft erop gewezen dat het belangrijk is om niet op de partijleiding van politieke organisaties te focussen maar om aandacht te besteden aan de acties van de leden op de straat omdat zij vaak niet volgens de richtlijnen van de leiding handelden. In deze scriptie is ook voor die benadering gekozen. Door middel van het bestuderen van kranten, rapporten van de inlichtingendienst, propagandamateriaal van politieke bewegingen en secundaire literatuur is een beeld ontstaan van de manier waarop antifascisten met geweld het fascisme in Nederland bestreden.

In hoofdstuk een en twee is de problematiek rond het definiëren van de begrippen fascisme en antifascisme behandeld en weergegeven welke politieke groepen onder deze termen geplaatst kunnen worden in het jaar 1933. Van de vele manieren waarop de termen fascisme en antifascisme gebruikt kunnen worden, is gekozen voor een benadering waarbij de historische context van 1933 als uitgangspunt wordt genomen. Als belangrijkste doelen van de vooral uit mannelijke middenstanders bestaande fascistische groepen kwamen het zuiveren van Nederland van kapitalisme, marxisme en de invloed van Joden en de nationale wedergeboorte naar voren. De vooral uit mannelijke arbeiders en intellectuelen bestaande antifascistische groepen hadden als belangrijkste doelen het beschermen van de eigen politieke of religieuze gemeenschap tegen aanvallen van fascist en het vernietigen van de fascistische bewegingen. Uit het onderzoek is ook gebleken dat vrouwen een rol speelden bij fascistische en antifascistische geweldpleging.

In het derde hoofdstuk is onderzocht welke meer radicale methoden antifascisten gebruikten om hun doelen te bereiken. Sabotage en intimidatie werden gebruikt tegen groepen en individuen om te zorgen voor persoonlijk ongemak, interne spanningen en isolatie die de fascistische bewegingen zouden schaden. Antifascisten pleegden op veel manieren en met een

grote verscheidenheid aan wapens fysiek geweld tegen fascistten. Vooral tijdens colportagerellen en antifascistische tegendemonstraties werd dit geweld gebruikt maar bij spontane ontmoetingen met fascistten op straat gingen antifascisten ook regelmatig over tot het gebruik hiervan.

Een factor die beperkingen veroorzaakte bij het doen van dit onderzoek was het feit dat geheimhouding zowel bij fascistten als bij antifascistische geweldplegers belangrijk was gezien het illegale karakter van hun daden. Hierdoor is in veel gevallen onduidelijk welke groepen betrokken waren bij een incident en werd in rapporten en bladen vaak gespeculeerd of alleen gesproken over fascistten en antifascisten in het algemeen zonder meer specifiek te zijn over de identiteit van betrokkenen. Dit heeft er toe geleid dat het in hoofdstuk drie niet altijd mogelijk was om te vermelden welke groepen uit hoofdstuk twee betrokken waren.

In deze scriptie was alleen ruimteom antifascistische groepen en hun methoden te introduceren en het onderzoek moest op het gebied van plaats en tijd beperkt blijven tot één jaar en land. Verder historisch onderzoek kan meer informatie over de verschillen tussen antifascistische groepen en hun methoden opleveren en de motivaties van antifascisten als individu blootleggen. Bovendien zou onderzoek naar processen van verandering in samenstelling, ideologie en methoden door de jaren heen nuttig zijn omdat antifascistische actie in 1933 misschien niet representatief is voor de hele jaren dertig. Ten slotte is het waardevol om onderzoek te doen naar het internationale antifascistische netwerk van de jaren dertig omdat de internationale antifascistische congressen die werden gehouden, de internationale brigades die tegen fascistten vochten in Spanje en de hulp die aan buitenlandse vluchtelingen werd geboden doen vermoeden dat die levendig en uitgebreid was.

Noten

¹'De Terreur', *Volk en Vaderland : weekblad der Nationaal-Socialistische Beweging in Nederland*, 7 december 1935 (Delpher, 30 december 2015), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011189857:mpeg21:a0041>.

²*Laat ze niet Lopen!*, online mobilisatievideo van de AFA, regie onbekend, 2012, <https://vimeo.com/24000885> (11 januari 2016) en G. Matulesy, 'Foto's van de Pegida-demonstratie in Utrecht' (versie 12 oktober 2015), <http://www.vice.com/nl/read/pegida-demonstratie-utrecht-238> (11 januari 2016).

³ G.J.A. Broek, *Weerkorpsen: extreemrechtse strijdgroepen in Amsterdam, 1923-1942* (Proefschrift Geesteswetenschappen, Amsterdam 2014) 23.

⁴ Broek, *Weerkorpsen*, 11-13.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*, 11.

⁷ *Ibidem*, 90-91, 147-148, 199-200, 263, 329.

⁸ D. Bos, *Waarachtige Volksvrienden. De vroege socialistische beweging in Amsterdam, 1848 – 1894* (Proefschrift Geesteswetenschappen, Amsterdam 2001), 338.

⁹ G. A. Kooy, *Het Echec van een 'Volkse' Beweging. Nazificatie en Denazificatie in Nederland 1931-1945* (1964 Assen) 3.

¹⁰ W. Zaal, *De Hersteller. Lotgevallen van de Nederlandse fascistten* (Utrecht 1966) 53 en Nationaal Archief, 2.21.244, Ruijs de Beerenbrouck, inventarisnummer 113, Rapporten van de Centrale Inlichtingendienst 1919-1935, 29594, Overzicht fascistische organisaties in Nederland, 09-02-1932, <http://resources.huygens.knaw.nl/rapportencentraleinlichtingendienst/data/DetailResultaat?reconstructieid=402&zoekterm=>.

¹¹ P. de Groot, *De Dertiger Jaren 1936-1939* (Amsterdam 1967) 89-102.

¹² I. Cornelissen, G. Harmsen en R. de Jong (red.), *De taaie rooie rakkers : een documentaire over het socialisme tussen de wereldoorlogen* (Utrecht 1965) 150.

¹³ Voorganger van de AIVD.

¹⁴ A. Constandse, *De Alarmisten 1918-1933*, (Amsterdam 1975) 37-39.

¹⁵ C. P. Blamires en P. Jackson (red.), *World fascism. A historical encyclopedia* (California 2006) 7.

¹⁶ K. Passmore, *Fascism. A very short introduction* (Oxford 2014) 5.

¹⁷ Bijvoorbeeld E. Gentile, *The Struggle for Modernity. Nationalism, Futurism and Fascism*. (2003 Westport), R. Griffin ed., *Fascism, Totalitarianism, and Political Religion* (New York 2005) en R. Griffin, *Modernism and Fascism: The Sense of a Beginning under Mussolini and Hitler* (New York 2007).

¹⁸ R. Griffin, *Studying Fascism in a Postfascist Age. From New Consensus to New Wave?* (2012 Oxford) 12-13.

¹⁹ Blamires en Jackson (red.), *World Fascism*, 2.

²⁰ Emilio Gentile, 'Der Faschismus. Eine Definition zur Orientierung' *Mittelweg* 36 16 (2007) 1, 81-99, aldaar 83-88.

²¹R. te Slaa, en E. Klijn, *De NSB. Ontstaan en opkomst van de Nationaal-Socialistische Beweging, 1931-1935* (Amsterdam 2012) 24.

²²Ziebijvoorbeeld C. Keller (red.), *Antifaschismus Geschichte und Neubewertung* (Berlijn 1996) en A. Grunenberg, *Antifaschismus – ein deutscher Mythos* (Hamburg 2003).

²³Blamires en Jackson(red.), *World fascism*, 39-42.

²⁴Ibidem, 111.

²⁵ ‘Weekoverzicht van onze strijd’, *Volk en Vaderland*, 16 december 1933 (Delpher, 6 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011189420:mpeg21:a0081>;
 ‘Roode sport Het antifa-voetbaltoernooi der R.S.E.’, *De Tribune : Dagblad der Communistische Partij Holland*, Amsterdam, 24 juni 1933 (Delpher, 6 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010464375:mpeg21:a0018>;
 ‘Amsterdamsch incident De wolven volgen het sledespoor’, *Volk en Vaderland*, 18 februari 1933 (Delpher, 6 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011189377:mpeg21:a0025>;
 ‘De roode haan kraait’, *Volk en Vaderland*, 4 maart 1933 (Delpher, 6 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011189379:mpeg21:a0001>;
 ‘De antithese fascisme - marxisme’, *Volk en Vaderland*, 11 februari 1933 (Delpher, 6 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011189376:mpeg21:a0018> en
 ‘Na de colportage Helden van de roode ster in Rotterdam’, *Volk en Vaderland*, 29 april 1933 (Delpher, 6 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011189387:mpeg21:a0029>.

²⁶ Fragment van een lied dat een bewonderaar van Jan Baars schreef. Broek, Weerkorpsen, 56.

²⁷<https://www.historici.nl/resources/rapporten-centrale-inlichtingendienst-1919-1940>.

²⁸<http://resources.huygens.knaw.nl/repertoriumkleinopolitiekepartijen/PartijDetail?id=186>.

²⁹ De Nederlandse Bank, 1.752.000.000 01 8 ha 1.7/38, naam toegang onbekend, Inventarisnummer onbekend, Rapporten van de Centrale Inlichtingendienst 1919-1935, documentnummer onbekend, Jaarbericht 1934 A. Geheim. Fascistische en nationaal-socialistische organisaties, 1934, <http://resources.huygens.knaw.nl/rapportencentraleinlichtingendienst/data/DetailResultaat?reconstructieid=2283&zoekterm=>.

³⁰ Broek, Weerkorpsen, 327.

³¹ Ibidem, 322.

³² J. Snellen, *Kent gij niet 't aloud gezegde: nieuwe bezems vegen schoon?*(Masterscriptie Boekwetenschap, Amsterdam 2011), 18.

³³ Nationaal Archief, 2.09.22, min. van Justitie geheim chronologisch archief oktober 1918 t/m december 1939, inventarisnummer 16768, Rapporten van de Centrale Inlichtingendienst 1919-1935, 29257, Programma fascistische groep de Bezem., 16-1-1932, <http://resources.huygens.knaw.nl/rapportencentraleinlichtingendienst/data/DetailResultaat?reconstructieid=402&zoekterm=>, 11.

³⁴ Snellen, *Nieuwe bezems vegen schoon*, 10-14 en Broek, Weerkorpsen, 46.

³⁵ Nationaal Archief, 2.21.244, Ruijs de Beerenbrouck, inventarisnummer 113, Rapporten van de Centrale Inlichtingendienst 1919-1935, 29594, Overzicht fascistische organisaties in Nederland, 09-02-1932, <http://resources.huygens.knaw.nl/rapportencentraleinlichtingendienst/data/DetailResultaat?reconstructieid=402&zoekterm=>, 5.

³⁶ 'De heer Baars mishandeld. Aangevallen door politieke tegenstanders', *Haarlem's Dagblad*, 20 april 1933 (Noord-Hollands archief, 6 januari 2016), <http://nha.courant.nu/issue/HD/1933-04-20/edition/0/page/2> en 'De mishandeling van den heer J. Baars. Steen door autoraam gegoooid.', *Haarlem's Dagblad*, 22 april 1933 (Noord-Hollands archief, 6 januari 2016), <http://nha.courant.nu/issue/HD/1933-04-22/edition/0/page/11>.

³⁷ De Nederlandse bank, 1.752.000.000 01 8 ha 1.7/38, toegangsnaam onbekend, inventarisnummer onbekend, Rapporten van de Centrale Inlichtingendienst 1919-1935, documentnummer onbekend, Jaarbericht 1934 A. Geheim. Fascistische en nationaal-socialistische organisaties., januari 1934,

Nationaal Archief, 2.21.244, Ruijs de Beerenbrouck, inventarisnummer 113, Rapporten van de Centrale Inlichtingendienst 1919-1935, documentnummer onbekend, Jaargang 1933. Overzichtno. 1. Geheim., 1933,

K. Vossen, 'Repertorium kleine politieke partijen 1918-1967. Nationaal-Socialistische Nederlandsche Arbeiderspartij (Kruyt)' (versie onbekend), <http://resources.huygens.knaw.nl/repertoriumkleinopolitiekepartijen/PartijDetail?Id=4> (12 januari 2016) 1.

³⁸ Nationaal Archief, 2.13.70, Generale Staf (Algemeen Hoofdkwartier), 1914-1940, inventarisnummer 1573, Rapporten van de Centrale Inlichtingendienst 1919-1935, 09642a, Nationaal Socialistische Nederlandse Arbeiders Partij, N.S.N.A.P., 18-04-1934,

³⁹ K. Vossen, 'Repertorium kleine politieke partijen 1918-1967. Algemeene Nederlandsche Fascisten Bond' (versie onbekend), <http://resources.huygens.knaw.nl/repertoriumkleinopolitiekepartijen/PartijDetail?Id=12> (12 januari 2016) 1-2.

⁴⁰ K. Vossen, 'Repertorium kleine politieke partijen 1918-1967. Zwart Front' (versie onbekend), <http://resources.huygens.knaw.nl/repertoriumkleinopolitiekepartijen/PartijDetail?Id=186> (12 januari 2016) 1.

⁴¹ Nationaal Archief, 2.09.22, min. van Justitie geheim chronologisch archief oktober 1918 t/m december 1939, inventarisnummer 16790, Rapporten van de Centrale Inlichtingendienst 1919-1935, 11633a, Vergadering Zwart Front., 09-07-1934,

⁴² Nationaal Archief, 2.13.70, Generale Staf (Algemeen Hoofdkwartier), 1914-1940, inventarisnummer 1573, Rapporten van de Centrale Inlichtingendienst 1919-1935, 07672a, Vergadering Verdinaso., 30-01-1934,

⁴³ Nationaal Archief, 2.13.70, Generale Staf (Algemeen Hoofdkwartier), 1914-1940, inventarisnummer 1573, Rapporten van de Centrale Inlichtingendienst 1919-1935, 07672a, Vergadering Verdinaso., 30-01-1934,

De Nederlandse Bank, 1.752.000.000 01 8 ha 1.7/38, toegangsnaam onbekend, inventarisnummer onbekend, Rapporten van de Centrale Inlichtingendienst 1919-1935, documentnummer onbekend, Jaarbericht 1934 A. Geheim. Fascistische en nationaal-socialistische organisaties., januari 1934,

⁴⁴ De Nederlandse Bank, 1.752.000.000 01 8 ha 1.7/38, toegangsnaam onbekend, inventarisnummer onbekend, Rapporten van de Centrale Inlichtingendienst 1919-1935, documentnummer onbekend, Jaarbericht 1934 A. Geheim. Fascistische en nationaal-socialistische organisaties., januari 1934,

<http://resources.huygens.knaw.nl/rapportencentraleinlichtingendienst/data/DetailResultaat?reconstructieid=2283&zoekterm=>, 2.

⁴⁵ De Nederlandse Bank, 1.752.000.000 01 19 ha 1.7/38, toegangsnaam onbekend, inventarisnummer onbekend, Rapporten van de Centrale Inlichtingendienst 1919-1935, documentnummer onbekend, Jaargang 1934. Overzichtno. 3. Geheim., 15-06-1934, <http://resources.huygens.knaw.nl/rapportencentraleinlichtingendienst/data/DetailResultaat?reconstructieid=2218&zoekterm=>, 9.

⁴⁶Broek, Weerkorpsen, 54.

⁴⁷De Nederlandse Bank, 1.752.000.000 01 19 ha 1.7/38, toegangsnaam onbekend, inventarisnummer onbekend, Rapporten van de Centrale Inlichtingendienst 1919-1935, documentnummer onbekend, Jaargang 1934. Overzicht no. 3. Geheim., 15-06-1934, <http://resources.huygens.knaw.nl/rapportencentraleinlichtingendienst/data/DetailResultaat?reconstructieid=2218&zoekterm=>, 6-7 en Broek, Weerkorpsen, 260.

⁴⁸ A. Mussert, *Wat was en is, wat deed en doet de N.S.B? Een uiteenzetting voor de nieuwe leden der beweging van den aard en het karakter van onzen strijd voor volk en vaderland* (Utrecht 1941) 45-50.

⁴⁹Fragment van een lied dat een tegenstander van Jan Baars schreef als reactie op het lied van de bewonderaar van Baars (blz. 13). Broek, Weerkorpsen, 56.

⁵⁰ Nationaal Archief, 2.09.22, min. van Justitie geheim chronologisch archief oktober 1918 t/m december 1939, inventarisnummer 16769, Rapporten van de Centrale Inlichtingendienst 1919-1935, documentnummer onbekend, Jaargang 1932. Overzichtno. 1. Geheim., februari 1932, <http://resources.huygens.knaw.nl/rapportencentraleinlichtingendienst/data/DetailResultaat?reconstructieid=1212&zoekterm=>, 2-3 bijlage.

⁵¹ Nationaal Archief, 2.09.22, min. van Justitie geheim chronologisch archief oktober 1918 t/m december 1939, inventarisnummer 16773, Rapporten van de Centrale Inlichtingendienst 1919-1935, documentnummer onbekend, Overzicht no. 2 1932., 29-03-1932, <http://resources.huygens.knaw.nl/rapportencentraleinlichtingendienst/data/DetailResultaat?reconstructieid=1990&zoekterm=>, 1-2 bijlage.

⁵² De Nederlandse Bank, 1.752.000.000 01 8 ha 1.7/38, toegangsnaam onbekend, inventarisnummer onbekend, Rapporten van de Centrale Inlichtingendienst 1919-1935, documentnummer onbekend, Jaarbericht 1934 A. Geheim. Fascistische en nationaal-socialistische organisaties., januari 1934, <http://resources.huygens.knaw.nl/rapportencentraleinlichtingendienst/data/DetailResultaat?reconstructieid=2283&zoekterm=>, 2.

⁵³Broek, Weerkorpsen, 117-122.

⁵⁴ 'Roode terreur Rotterdamsch dagboek', *Volk en Vaderland*, 20 mei 1933 (Delpher, 6 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011189390:mpeg21:a0014>; 'Schandelijke laffe terreur in Enschede', *Volk en Vaderland*, 23 december 1933 (Delpher, 6 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011189421:mpeg21:a0064> en 'De "vrijheid" schreeuwers Verzet tegen de vrijheid van drukpers', *Volk en Vaderland*, 9 februari 1935 (Delpher, 21 december 2015), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011189814:mpeg21:a0072>.

⁵⁵ 'De vrouw in den strijd Wat beteekent het fascisme voor de werkende vrouw', *De tribune*, 13 september 1933 (Delpher, 6 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010464137:mpeg21:p005>; 'De vrouwen demonstreeren a.s. Woensdag', *De Tribune*, 13 september 1933 (Delpher, 6 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010464137:mpeg21:p008>; 'De vrouw in den strijd Revolutionaire vrouwen in Hitler-Duitschland', *De Tribune*, 21 september 1933 (Delpher, 6 januari 2016),

<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010464144:mpeg21:p005> en
'De soldaten van Mussert. Zij werden verdreven.', *De Tribune*, 21 september 1933(Delpher, 6 januari 2016),
<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010464144:mpeg21:p006>.

⁵⁶ "'De Bezem" als schadepost. Fascisten hangen hun vlag uit', *Haarlem's Dagblad*, 2 mei 1933
(Noord-Hollands archief, 6 januari 2016),
<http://nha.courant.nu/issue/HD/1933-05-02/edition/0/page/6>.

⁵⁷ 'Fascisten propageeren bij Joodschen koopman. Een hunner geslagen', *Haarlem's Dagblad*, 11 april 1933
(Noord-Hollands archief, 6 januari 2016),
<http://nha.courant.nu/issue/HD/1933-04-11/edition/0/page/6>.

⁵⁸ Te Slaa en Klijn, *De NSB*, 252-253.

⁵⁹ Ibidem, 227-228.

⁶⁰ Broek, *Weerkorpsen*, 191-193.

⁶¹ Nationaal Archief, 2.09.22, min. van Justitie geheim chronologisch archief oktober 1918 t/m december 1939, inventarisnummer 16772, Rapporten van de Centrale Inlichtingendienst 1919-1935, 30055, Reglement van de Rood Front Strijders Bond., 16-03-1932,
<http://resources.huygens.knaw.nl/rapportencentraleinlichtingendienst/data/DetailResultaat?reconstructieid=1227&zoekterm=%3CINGFolder+at+zoek%3E>.

⁶² Nationaal Archief, 2.09.22, min. van Justitie geheim chronologisch archief oktober 1918 t/m december 1939, inventarisnummer 16785, Rapporten van de Centrale Inlichtingendienst 1919-1935, 34042, Rood Front Strijders Bond., 15-12-1932,
<http://resources.huygens.knaw.nl/rapportencentraleinlichtingendienst/data/DetailResultaat?reconstructieid=1340&zoekterm=%3CINGFolder+at+zoek%3E>, 2.

⁶³ Nationaal Archief, 2.09.22, min. van Justitie geheim chronologisch archief oktober 1918 t/m december 1939, inventarisnummer 16785, Rapporten van de Centrale Inlichtingendienst 1919-1935, 34042, Rood Front Strijders Bond., 15-12-1932,
<http://resources.huygens.knaw.nl/rapportencentraleinlichtingendienst/data/DetailResultaat?reconstructieid=1340&zoekterm=%3CINGFolder+at+zoek%3E>, 3.

⁶⁴ Broek, *Weerkorpsen*, 27.

⁶⁵ De Nederlandse Bank, 1.752.000.000.01 18 ha 1.7/38, toegangsnaam onbekend, inventarisnummer onbekend, Rapporten van de Centrale Inlichtingendienst 1919-1935, documentnummer onbekend, Jaarbericht januari 1934 B. Geheim. Linkschearbeidersorganisaties. Geheim., januari 1934,
<http://resources.huygens.knaw.nl/rapportencentraleinlichtingendienst/data/DetailResultaat?reconstructieid=2281&zoekterm=%3CINGFolder+at+zoek%3E>, 44.

⁶⁶ Nationaal Archief, 2.13.70, Generale Staf (Algemeen Hoofdkwartier), 1914-1940, inventarisnummer 1572, Rapporten van de Centrale Inlichtingendienst 1919-1935, 06341a, Strijdbond tegen Fascisme., 05-12-1933,
<http://resources.huygens.knaw.nl/rapportencentraleinlichtingendienst/data/DetailResultaat?reconstructieid=1615&zoekterm=%3CINGFolder+at+zoek%3E>.

⁶⁷ De Nederlandse Bank, 1.752.000.000.01 18 ha 1.7/38, toegangsnaam onbekend, inventarisnummer onbekend, Rapporten van de Centrale Inlichtingendienst 1919-1935, documentnummer onbekend, Jaarbericht januari 1934 B. Geheim. Linkschearbeidersorganisaties. Geheim., januari 1934,
<http://resources.huygens.knaw.nl/rapportencentraleinlichtingendienst/data/DetailResultaat?reconstructieid=2281&zoekterm=%3CINGFolder+at+zoek%3E>, 35.

⁶⁸K. Vossen, *Vrij vissen in het Vondelpark. Kleine politieke partijen in Nederland 1918-1940*

(Amsterdam 2003)88-91;

K. Vossen, 'Repertorium kleine politieke partijen 1918-1967. Onafhankelijke Socialistische Partij' (versie onbekend),[http://resources.huygens.knaw.nl/repertoriumkleinepolitiekepartijen/PartijDetail?Id=132\(14 januari 2016\) 1](http://resources.huygens.knaw.nl/repertoriumkleinepolitiekepartijen/PartijDetail?Id=132(14%20januari%202016)%201;);

K. Vossen, 'Repertorium kleine politieke partijen 1918-1967. Revolutionair Socialistische Partij' (versie onbekend),[http://resources.huygens.knaw.nl/repertoriumkleinepolitiekepartijen/PartijDetail?Id=157\(14 januari 2016\)](http://resources.huygens.knaw.nl/repertoriumkleinepolitiekepartijen/PartijDetail?Id=157(14%20januari%202016)%201;);

Nationaal Archief, 2.13.70, Generale Staf (Algemeen Hoofdkwartier), 1914-1940, inventarisnummer 1572, Rapporten van de Centrale Inlichtingendienst 1919-1935, 04319a, Onafhankelijke Socialistische Partij, O.S.P./Socialistische Arbeiders Weer, S.A.W., 24-08-1933, <http://resources.huygens.knaw.nl/rapportencentraleinlichtingendienst/data/DetailResultaat?reconstructieid=1592&zoekterm=>;

Nationaal Archief, 2.13.70, Generale Staf (Algemeen Hoofdkwartier), 1914-1940, inventarisnummer 1572, Rapporten van de Centrale Inlichtingendienst 1919-1935, 03615a, Onafhankelijke Socialistische Partij, O.S.P./Socialistische Arbeiders Weer, S.A.W., 10-07-1933, [http://resources.huygens.knaw.nl/rapportencentraleinlichtingendienst/data/DetailResultaat?reconstructieid=1590&zoekterm= en](http://resources.huygens.knaw.nl/rapportencentraleinlichtingendienst/data/DetailResultaat?reconstructieid=1590&zoekterm=en)

Nationaal Archief, 2.13.70, Generale Staf (Algemeen Hoofdkwartier), 1914-1940, inventarisnummer 1572, Rapporten van de Centrale Inlichtingendienst 1919-1935, 03061a, Onafhankelijke Socialistische Partij, O.S.P., afdeling Socialistische Arbeiders Weer, S.A.W., 09-06-1933, <http://resources.huygens.knaw.nl/rapportencentraleinlichtingendienst/data/DetailResultaat?reconstructieid=1589&zoekterm=>.

⁶⁹ Broek, Weerkorpsen, 29 en 190.;

De Nederlandse Bank, 1.752.000.000.01 18 ha 1.7/38, toegangsnaam onbekend, inventarisnummer onbekend, Rapporten van de Centrale Inlichtingendienst 1919-1935, documentnummer onbekend, Jaarbericht januari 1934 B. Geheim. Linkschearbeidersorganisaties. Geheim., januari 1934, [http://resources.huygens.knaw.nl/rapportencentraleinlichtingendienst/data/DetailResultaat?reconstructieid=2281&zoekterm=%3CINGFolder+at+zoek%3E](http://resources.huygens.knaw.nl/rapportencentraleinlichtingendienst/data/DetailResultaat?reconstructieid=2281&zoekterm=%3CINGFolder+at+zoek%3E;);

De Nederlandse Bank, 1.752.000.000.01 18 ha 1.7/38, toegangsnaam onbekend, inventarisnummer onbekend, Rapporten van de Centrale Inlichtingendienst 1919-1935, documentnummer onbekend, Jaarbericht januari 1934 B. Geheim. Linkschearbeidersorganisaties. Geheim., januari 1934, [http://resources.huygens.knaw.nl/rapportencentraleinlichtingendienst/data/DetailResultaat?reconstructieid=2281&zoekterm=%3CINGFolder+at+zoek%3E, 7-8](http://resources.huygens.knaw.nl/rapportencentraleinlichtingendienst/data/DetailResultaat?reconstructieid=2281&zoekterm=%3CINGFolder+at+zoek%3E,7-8;);

Nationaal Archief, 2.13.70, Generale Staf (Algemeen Hoofdkwartier), 1914-1940, inventarisnummer 1572, Rapporten van de Centrale Inlichtingendienst 1919-1935, 06018a, Vergadering Internationale Socialistische Anti-Oorlogs Liga., 17-11-1933, [http://resources.huygens.knaw.nl/rapportencentraleinlichtingendienst/data/DetailResultaat?reconstructieid=1565&zoekterm=%3CINGFolder+at+zoek%3E en](http://resources.huygens.knaw.nl/rapportencentraleinlichtingendienst/data/DetailResultaat?reconstructieid=1565&zoekterm=%3CINGFolder+at+zoek%3E%20en)

Nationaal Archief, 2.13.16, hoofdkwartier Veldleger, inventarisnummer 950, Rapporten van de Centrale Inlichtingendienst 1919-1935, 17023a, Conferentie Internationale Socialistische Anti-Oorlogs Liga., 31-01-1935, <http://resources.huygens.knaw.nl/rapportencentraleinlichtingendienst/data/DetailResultaat?reconstructieid=1565&zoekterm=%3CINGFolder+at+zoek%3E>.

⁷⁰ 'De anti-fascistische arbeiders in de S.D.A.P. komen in beweging. Het gefemel over "democratie" van de leiding wordt niet meer aanvaard.', *De tribune*, 15 september 1933 (Delpher, 6 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010464139:mpeg21:p008>.

⁷¹Nationaal Archief, 2.13.70, Generale Staf (Algemeen Hoofdkwartier), 1914-1940, inventarisnummer 1573, Rapporten van de Centrale Inlichtingendienst 1919-1935, 07046a, Verslag van het op zondag 10 december 1933 in het concerthuis te Groningen door de noordelijke anarchistische groepen belegd demonstratief congres tegen fascisme en terreur., 26-01-1934, [http://resources.huygens.knaw.nl/rapportencentraleinlichtingendienst/data/DetailResultaat?reconstructieid=1617&zoekterm=++++01+01+1933+30+12+1934++++, 22](http://resources.huygens.knaw.nl/rapportencentraleinlichtingendienst/data/DetailResultaat?reconstructieid=1617&zoekterm=++++01+01+1933+30+12+1934++++,22).

⁷² Broek, Weerkorpsen, 43-44 en 52-53 en E. Kloosterman, *De Nederlandse anarchisten en de Spaanse Burgeroorlog. Hoe de Nederlandse anarchistische beweging uiteenviel door de gewelddadige strijd in Spanje tussen 1936 en 1939* (Masterscriptie geesteswetenschappen, Amsterdam 1979).

⁷³ Te Slaa en Klijn, *De NSB*, 315-318.

⁷⁴ Broek, Weerkorpsen, 195-197.

⁷⁵ 'De S.D.A.P. hitst op tot moord', *Volk en Vaderland*, 29 januari 1937 (Delpher, 6 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011189916:mpeg21:a0030>.

⁷⁶ 'Op straat', *Het Volk : dagblad voor de arbeiderspartij*, 11 februari 1933. (Delpher, 2 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011117305:mpeg21:a0084> (ochtendeditie).

⁷⁷ A. Hazekamp, 'Op de vlucht. Duitse anarchisten in Nederland 1933-1940', *De As* 33 (2005) 4, 3-13.

⁷⁸ 'Niet prikkelen!!', *Volk en Vaderland*, 28 januari 1933, (Delpher, 6 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011189374:mpeg21:a0022>;
'De zwarte kroniek, "Morgenrot" bij avond', *Volk en Vaderland*, 25 maart 1933 (Delpher, 6 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011189382:mpeg21:a0021>;
'Morgenrot', *Volk en Vaderland*, 1 april 1933 (Delpher, 6 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011189383:mpeg21:a0030>;
'Uit protest tegen film "Morgenrot". Jongmensch poogt brand te stichten in bioscoop.', *Haarlem's Dagblad*, 21 maart 1933 (Noord-Hollands archief, 6 januari 2016), <http://nha.courant.nu/issue/HD/1933-03-21/edition/0/page/1>;
'De actie tegen de film "Morgenrood". Stormachtige protesten in Den Haag en Amsterdam.', *De Tribune*, 20 maart 1933 (Delpher, 6 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010464295:mpeg21:p001>;
'Vormt het strijdend eenheidsfront tegen het fascistisch gevaar', *De Tribune*, 20 maart 1933 (Delpher, 6 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010464295:mpeg21:p004>;
'Arbeiders! Eischt, dat de film "Morgenrood" niet vertoond wordt', *De Tribune*, 20 maart 1933 (Delpher, 6 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010464295:mpeg21:p005>;
'Stinkbommen gegooid. Ook te Rotterdam protesten en charges bij "Morgenrot"', *Het Volk*, 21 maart 1933 (Delpher, 2 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011117369:mpeg21:p002>;
'"Morgenrot" weg! Bioscoopbond grijpt in', *Het Volk*, 22 maart 1933 (Delpher, 2 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011117371:mpeg21:p001>;
'Politie-optreden bij "Morgenrot"', *Het Volk*, 22 maart 1933 (Delpher, 2 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011117371:mpeg21:p003>;
'De film "Morgenrot". Weer een rumoerige avond', *Het Volk*, 22 maart 1933 (Delpher, 2 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011117371:mpeg21:a0104>.

⁷⁹ 'Poging tot brandstichting', *Volk en Vaderland*, 29 april 1933 (Delpher, 6 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011189387:mpeg21:a0031>;
'Uit de beweging, Mislukte bestorming', *Volk en Vaderland*, 11 maart 1933 (Delpher, 6 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011189380:mpeg21:a0024>;
'Groot prentenboek der terreur', *Volk en Vaderland*, 7 oktober 1933 (Delpher, 6 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011189410:mpeg21:a0032> en
'Demonstratie tegen de nazi's. Ruiten van fascistenhuis ingeworpen.', *De Tribune*, 4 april 1933 (Delpher, 6 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010464308:mpeg21:p008>.

⁸⁰ 'Mussert vlag neergehaald. Werkloozen dulden haar niet!', *De Tribune*, 5 september 1933 (Delpher, 6 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010464130:mpeg21:p001>;
'"De Bezem" als schadepost. Fascisten hangen hun vlag uit.', *Haarlem's Dagblad*, 2 mei 1933 (Noord-Hollands Archief, 14 januari 2016), <http://nha.courant.nu/issue/HD/1933-05-02/edition/0/page/6>;
'Communisten contra fascist', *Haarlem's Dagblad*, 23 maart 1933 (Noord-Hollands Archief, 14 januari 2016), <http://nha.courant.nu/issue/HD/1933-03-23/edition/0/page/9>;

'Fascist "weert af"', *Het Volk*, 2 mei 1933 (Delpher, 2 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011118157:mpeg21:a0093> en
'Het Stormsein. Leve de N.S.B.', *Volk en Vaderland*, 16 september 1933 (Delpher, 6 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011189407:mpeg21:a0039>.

⁸¹'Nieuws uit de groepen', *Volk en Vaderland*, 18 november 1933 (Delpher, 12 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011189416:mpeg21:p006>;
'Liburgsche Kroniek', *Volk en Vaderland*, 10 juni 1933 (Delpher, 14 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011189393:mpeg21:a0025>;
'Rotterdamsch Dagboek', *Volk en Vaderland*, 27 mei 1933 (Delpher, 14 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011189391:mpeg21:a0023>;
'Uit de beweging', *Volk en Vaderland*, 17 juni 1933 (Delpher, 14 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011189394:mpeg21:a0031>;
'Nieuws uit de groepen', *Volk en Vaderland*, 25 maart 1933, (Delpher, 6 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011189382:mpeg21:a0029>;
'Nieuws uit de groepen', *Volk en Vaderland*, 1 april 1933, (Delpher, 6 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011189383:mpeg21:a0036>;
'marxistische volksopvoeding in woord en beeld', *Volk en Vaderland*, 8 april 1933 (Delpher, 6 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011189384:mpeg21:a0020>;
'Nieuws uit de groepen', *Volk en Vaderland*, 15 april 1933 (Delpher, 6 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011189385:mpeg21:a0027>;
'Tegen ontwapening en internationalisme. Vergadering der Nederlandsche fascistien.', *Haarlem's Dagblad*, 13 februari 1933 (Noord-Hollands Archief, 6 januari 2016), <http://nha.courant.nu/issue/HD/1933-02-13/edition/0/page/2>;
'Relletjes te Haarlem. Politie verjaagd de menigte met de sabel.', *Haarlem's Dagblad*, 7 april 1933 (Noord-Hollands Archief, 6 januari 2016), <http://nha.courant.nu/issue/HD/1933-04-07/edition/0/page/1>;
'fascisten en communisten te Rotterdam', *Haarlem's Dagblad*, 7 april 1933 (Noord-Hollands Archief, 6 januari 2016), <http://nha.courant.nu/issue/HD/1933-04-07/edition/0/page/6>;
'Fascistenvergadering in den Protestantenbond', *Haarlem's Dagblad*, 21 juni 1933 (Noord-Hollands Archief, 6 januari 2016), <http://nha.courant.nu/issue/HD/1933-06-21/edition/0/page/7>;
'Relletjes tegen Mussert-fascisten.', *Haarlem's Dagblad*, 12 juli 1933 (Noord-Hollands Archief, 6 januari 2016), <http://nha.courant.nu/issue/HD/1933-07-12/edition/0/page/9>;
'fascistische stormtroep onder politiebescherming', *IJmuider Courant*, 4 maart 1933 (Noord-Hollands Archief, 6 januari 2016), <http://nha.courant.nu/issue/IJC/1933-03-04/edition/0/page/7>;
'Relletjes tegen fascistien te Enschedé', *IJmuider Courant*, 16 mei 1933 (Noord-Hollands archief, 6 januari 2016), <http://nha.courant.nu/issue/IJC/1933-05-16/edition/0/page/5>;
'"Fascistische werknemersvereniging" Vergadering totaal mislukt', *De Tribune*, 28 september 1933 (Delpher, 6 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010464150:mpeg21:p004>;
'Fascisten zonder oppositie nadat de zaal ontruimd was', *Het Volk*, 6 september 1933 (Delpher, 2 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011119195:mpeg21:a0130>(ochtendeditie) en Nationaal Archief, 2.04.26.02, min. van Binnenlandse Zaken kabinetsarchief van 1918 t/m 1935, 2, inventarisnummer 602, Rapporten van de Centrale Inlichtingendienst 1919-1935, 02027a, Krantenartikelen over N.S.B., april 1933 en Nationaal Archief, 2.04.26.02, min. van Binnenlandse Zaken kabinetsarchief van 1918 t/m 1935, 2, inventarisnummer 602, Rapporten van de Centrale Inlichtingendienst 1919-1935, 02027a, Krantenartikelen over N.S.B., april 1933, [http://resources.huygens.knaw.nl/rapportencentraleinlichtingendienst/data/data/DetailResultaat?reconstructieid=1447&zoekterm=.](http://resources.huygens.knaw.nl/rapportencentraleinlichtingendienst/data/data/DetailResultaat?reconstructieid=1447&zoekterm=)

⁸² Taaie zwarte vloeistof die bijvoorbeeld gebruikt wordt om schepen mee te coaten.

⁸³ 'Het zwarte huis', *Volk en Vaderland*, 1 april 1933 (Delpher, 14 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011189383:mpeg21:a0038>;
'Groot prentenboek der terreur', *Volk en Vaderland*, 7 oktober 1933 (Delpher, 14 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011189410:mpeg21:a0032>;
'Rotterdamsch dagboek', *Volk en Vaderland*, 27 mei 1933 (Delpher, 14 januari 2016),

<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011189391:mpeg21:a0023> en

'Ter informatie', *Volk en Vaderland*, 3 juni 1933 (Delpher, 14 januari 2016),
<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011189392:mpeg21:a0022>.

⁸⁴'Anti-Fascistische actie in de Jordaan', *De Tribune*, 5 september 1933 (Delpher, 14 januari 2016),
<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010464130:mpeg21:p008>;
'Kwajongen krijgt slaag. Om zijn vlegelachtig optreden', *Het Volk*, 20 maart 1933 (Delpher, 14 januari 2016),
<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011117368:mpeg21:p009> (avondeditie) en
'Van Burink krijgt "bezoek". Zijn ruiten moeten het ontgelden.', *Het Volk*, 2 augustus 1933 (Delpher, 2 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011118795:mpeg21:a0003> (avondeditie).

⁸⁵ 'Roode Terreur. Rotterdamsch Dagboek', *Volk en Vaderland*, 20 mei 1933 (Delpher, 14 januari 2016),
<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011189390:mpeg21:p002>;
'Groot prentenboek der terreur', *Volk en Vaderland*, 9 september 1933 (Delpher, 14 januari 2016),
<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011189406:mpeg21:p005>;
'Groot prentenboek der terreur', *Volk en Vaderland*, 16 september 1933 (Delpher, 14 januari 2016),
<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011189407:mpeg21:p006>;
'Groot prentenboek der terreur', *Volk en Vaderland*, 7 oktober 1933 (Delpher, 14 januari 2016),
<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011189410:mpeg21:p004>;
'Joodsche terreur', *Volk en Vaderland*, 2 december 1933 (Delpher, 14 januari 2016),
<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011189418:mpeg21:p005>;
'Nieuws uit de groepen', *Volk en Vaderland*, 9 december 1933 (Delpher, 14 januari 2016),
<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011189419:mpeg21:p006>;
'Eer-herstel ! Firma Wolters is niet fascistisch.', *De Tribune*, 4 september 1933 (Delpher, 14 januari 2016),
<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010464129:mpeg21:p002>;
'De Duitschereeders dreigen. Zij eischen bescherming der hakenkruisvlag.', *De Tribune*, 8 september 1933
(Delpher, 14 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010464133:mpeg21:p004>;
'De hakenkruisvlag te Groningen', *De Tribune*, 12 september 1933 (Delpher, 14 januari 2016),
<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010464136:mpeg21:p002>;
'Geen fascisme in den Jordaan!', *De Tribune*, 11 september 1933 (Delpher, 14 januari 2016),
<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010464135:mpeg21:p005>;
'Tegen de hakenkruisvlag', *De Tribune*, 15 september 1933 (Delpher, 14 januari 2016),
<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010464139:mpeg21:p004>;
'Brand in een nazicafé', *De Tribune*, 29 september 1933 (Delpher, 14 januari 2016),
<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010464151:mpeg21:p002>;
'Brand in een cafékelder te Rottredam. Kwaadwilligheid in het spel?', *De Telegraaf*, 29 september 1933
(Delpher, 3 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:110571955:mpeg21:a0105>;
'gemengd nieuw binneland', *De Gooi- en Eemlander : nieuws- en advertentieblad*, 30 september 1933 (Delpher,
3 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011171286:mpeg21:a0139> en
'Schandaal-colportrice ageert', *Het Volk*, 23 maart 1933 (Delpher, 14 januari 2016),
<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011117372:mpeg21:p009>.

⁸⁶ Broek, Weerkorpsen, 54.

⁸⁷ 'Roode straatteur in Utrecht', *Volk en Vaderland*, 11 februari 1933 (Delpher, 14 januari 2016),
<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011189376:mpeg21:a0020>;
'Opnieuw relletjes in Utrecht', *Volk en Vaderland*, 18 februari 1933 (Delpher, 14 januari 2016),
<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011189377:mpeg21:a0016>;
'Nieuws uit de groepen', *Volk en Vaderland*, 11 maart 1933 (Delpher, 14 januari 2016),
<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011189380:mpeg21:a0026>;
'Verscherpt verzet', *Volk en Vaderland*, 8 april 1933 (Delpher, 14 januari 2016),
<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011189384:mpeg21:a0001>;
'Na drie maanden. De terreur van den angst', *Volk en Vaderland*, 15 april 1933 (Delpher, 14 januari 2016),
14-01-2016, <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011189385:mpeg21:a0001>;
'Nieuws uit de groepen', *Volk en Vaderland*, 15 april 1933 (Delpher, 14 januari 2016),

<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011189385:mpeg21:p004>;
'Na de Colportage. helden van de roode ster in Rotterdam', *Volk en Vaderland*, 29 april 1933 (Delpher, 14 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011189387:mpeg21:a0029>;
'Groot prentenboek der terreur', *Volk en Vaderland*, 21 oktober 1933 (Delpher, 14 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011189412:mpeg21:a0038>;
'Groot prentenboek der terreur', *Volk en Vaderland*, 4 november 1933 (Delpher, 14 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011189414:mpeg21:a0042>;
'Nieuws uit de groepen', *Volk en Vaderland*, 4 november 1933 (Delpher, 14 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011189414:mpeg21:a0050>;
'geslaagde anti-fascistische massa-actie.', *De Tribune*, 2 september 1933 (Delpher, 14 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010464128:mpeg21:p004>;
'De soldaten van Mussert. Zij werden verdreven', *De Tribune*, 21 september 1933 (Delpher, 14 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010464144:mpeg21:p006>;
'Ook in Zaandam colportageverbod', *Haarlem's Dagblad*, 19 augustus 1933 (Noord-Hollands Archief, 14 januari 2016), <http://nha.courant.nu/issue/HD/1933-08-19/edition/0/page/4>;
'Relletjes in de Groote houtstraat', *Haarlem's Dagblad*, 9 augustus 1933 (Noord-Hollands Archief, 14 januari 2016), <http://nha.courant.nu/issue/HD/1933-08-09/edition/0/page/1>;
'Zandvoort. Straatgevechten met fascistten', *Haarlem's Dagblad*, 5 augustus 1933 (Noord-Hollands Archief, 14 januari 2016), <http://nha.courant.nu/issue/HD/1933-08-05/edition/0/page/2>;
'Fascisten te Haarlem', *Haarlem's Dagblad*, 12 juni 1933 (Noord-Hollands Archief, 14 januari 2016), <http://nha.courant.nu/issue/HD/1933-06-12/edition/0/page/1>;
'Communisten en fascistten slaags.', *Haarlem's Dagblad*, 29 mei 1933 (Noord-Hollands Archief, 14 januari 2016), <http://nha.courant.nu/issue/HD/1933-05-29/edition/0/page/3> en
'Herrie in Utrecht', *Het volk*, 13 februari 1933 (Delpher, 2 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011117307:mpeg21:a0035>.

⁸⁸ 'Uit de beweging', *Volk en Vaderland*, 19 augustus 1933 (Delpher, 14 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011189403:mpeg21:a0035>.

⁸⁹ "t is goed aan 't einde van het jaar een blik te slaan in het verleden', *Volk en Vaderland*, 23 december 1933 (Delpher, 3 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011189421:mpeg21:p008>.

⁹⁰ 'Fascistenrelletjes te Bussum', *Het Vaderland : staat- en letterkundig nieuwsblad*, 25 juli 1933 (Delpher, 4 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010014864:mpeg21:a0094>;
'Bussum', *De Gooi- en Eemlander*, 25 juli 1933 (Delpher 4 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011171219:mpeg21:a0004>;
'Fascisten slaags met communisten', *De Telegraaf*, 25 juli 1933 (Delpher 4 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:110571895:mpeg21:a0295>;
'Fascisten-werk. Veldslag op de heide te Bussum', *Het Volk*, 25 juli 1933 (Delpher, 4 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011118780:mpeg21:a0036>;
'Colportageverbod in Bussum', *Algemeen Handelsblad*, 26 juli 1933 (Delpher, 4 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010663442:mpeg21:p006>;
'fascisten kwamen colporteren', *Ijmuiden Courant*, 26 juli 1933 (Noord-Hollands Archief, 14 januari 2016), <http://nha.courant.nu/issue/IJC/1933-07-26/edition/0/page/2>;
'"Provocatie!" Een laffe leugen', *Volk en Vaderland*, 29 juli 1933 (Delpher, 14 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011189400:mpeg21:a0001> en
'Terreur in Bussum', *Volk en Vaderland*, 5 augustus 1933 (Delpher, 14 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011189401:mpeg21:a0001>.

⁹¹ 'De relletjes in de Binnenstad', *Algemeen Handelsblad*, 2 mei 1933 (Delpher, 3 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010663204:mpeg21:a0208>;
'Ook te Den Haag incidenten', *Nieuwsblad van het Noorden*, 2 mei 1933 (Delpher, 3 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010673990:mpeg21:a0018>;
'Agitatie tegen fascistten', *Leeuwarder Nieuwsblad*, 2 mei 1933 (Delpher, 3 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010745425:mpeg21:a0016>;

'fascist "weert af"', *Het Volk*, 2 mei 1933 (Delpher, 3 januari 2016),
<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011118157:mpeg21:a0093>;
'Anti-fascistische relletjes in Den Haag', *Nieuwe Tilburgsche Courant*, 3 mei 1933 (Delpher, 3 januari 2016),
<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010236724:mpeg21:a0104>;
'Ook in Den Haag anti-fascistische demonstraties', *De Tribune*, 3 mei 1933 (Delpher, 3 januari 2016),
<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010464331:mpeg21:a0051> en
'Demonstraties tegen Duitschers en fascistten', *Haarlem's Dagblad*, 3 mei 1933 (Noord-Hollands Archief, 14 januari 2016), <http://nha.courant.nu/issue/HD/1933-05-03/edition/0/page/6>.

⁹² 'Een spaak in het wiel', *Volk en Vaderland*, 2 december 1933 (Delpher, 14 januari 2016),
<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011189418:mpeg21:p005>;
'Groot prentenboek der terreur', *Volk en Vaderland*, 2 december 1933 (Delpher, 14 januari 2016),
<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011189418:mpeg21:p005>;
'Nieuws uit de groepen', *Volk en Vaderland*, 15 april 1933 (Delpher, 14 januari 2016),
<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011189385:mpeg21:a0027>;
'De roode terreur en de bange "regeering"', *Volk en Vaderland*, 13 mei 1933 (Delpher, 14 januari 2016),
Delpher op 14-01-2016, <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011189389:mpeg21:a0002>;
'De terreur', *Volk en Vaderland*, 20 mie 1933 (Delpher, 14 januari 2016),
<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011189390:mpeg21:a0015>;
'Rotterdamsch Dagboek', *Volk en Vaderland*, 27 mei 1933 (Delpher, 14 januari 2016),
<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011189391:mpeg21:a0023>;
'Nieuws uit de groepen', *Volk en Vaderland*, 29 juli 1933 (Delpher, 14 januari 2016),
<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011189400:mpeg21:a0036>;
'Nieuws uit de groepen', *Volk en Vaderland*, 5 augustus 1933 (Delpher, 14 januari 2016),
<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011189401:mpeg21:a0030>;
'Rotterdamsch dagboek', *Volk en Vaderland*, 12 augustus 1933, (Delpher, 14 januari 2016),
<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011189402:mpeg21:a0031>;
'De straatterror', *Volk en Vaderland*, 26 augustus 1933, (Delpher, 14 januari 2016),
<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011189404:mpeg21:a0021>;
'Spaansche terreur in Dordt', *Volk en Vaderland*, 9 september 1933, (Delpher, 14 januari 2016),
<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011189406:mpeg21:a0027>;
'Nieuws uit de groepen', *Volk en Vaderland*, 9 september 1933, (Delpher, 14 januari 2016),
<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011189406:mpeg21:a0032>;
'Wie provoceert?', *Volk en Vaderland*, 16 september 1933, (Delpher, 14 januari 2016),
<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011189407:mpeg21:a0033>;
'Groot prentenboek der terreur', *Volk en Vaderland*, 16 september 1933, (Delpher, 14 januari 2016),
<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011189407:mpeg21:a0050>;
'Overall fascistische provocaties', *De Tribune*, 18 september 1933 (Delpher, 14 januari 2016),
<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010464141:mpeg21:p001>;
'Fascistenheibel te Rotterdam', *De Tribune*, 21 september 1933 (Delpher, 14 januari 2016),
<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010464144:mpeg21:p004>;
'"De Fakkell" is er naast', *De Tribune*, 14 september 1933 (Delpher, 14 januari 2016),
<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010464138:mpeg21:p006>;
'Fascistische demonstratie in Utrecht', *De Tribune*, 9 januari 1933 (Delpher, 14 januari 2016),
<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010464235:mpeg21:p001>;
'Vandaag', *Het Volk*, 25 april 1933 (Delpher, 4 januari 2016),
<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011117428:mpeg21:a0044>;
'Plaatselijk nieuws', *De Gooi- en Eemlander*, 15 april 1933 (Delpher, 4 januari 2016),
<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011171121:mpeg21:a0065>;
'Relletjes van communisten', *Ijmuiders Courant*, 19 april 1933 (Noord-Hollands Archief, 14 januari 2016),
<http://nha.courant.nu/issue/IJC/1933-04-19/edition/0/page/2>;
'Nederlandsche fascistten te Utrecht bijeen', *Haarlem's Dagblad*, 9 januari 1933 (Noord-Hollands Archief, 14 januari 2016),
<http://nha.courant.nu/issue/HD/1933-01-09/edition/0/page/3>;
'Nederlandsche fascistten vergaderen', *Haarlem's Dagblad*, 25 maart 1933 (Noord-Hollands Archief, 14 januari 2016),
<http://nha.courant.nu/issue/HD/1933-03-25/edition/0/page/1>;
'Ergerlijk communistisch gedoe', *Haarlem's Dagblad*, 5 mei 1933 (Noord-Hollands Archief, 14 januari 2016),

<http://nha.courant.nu/issue/HD/1933-05-05/edition/0/page/2;>
'Fascisten propageeren bij Joodschen koopman', *Haarlem's Dagblad*, 11 april 1933 (Noord-Hollands Archief, 14 januari 2016), <http://nha.courant.nu/issue/HD/1933-04-11/edition/0/page/6>.
'Fascisten met stokken en knuppels', *Haarlem's Dagblad*, 9 juni 1933 (Noord-Hollands Archief, 14 januari 2016), <http://nha.courant.nu/issue/HD/1933-06-09/edition/0/page/6>;
'het provoocerende uniform.', *Haarlem's Dagblad*, 18 juli 1933 (Noord-Hollands Archief, 14 januari 2016), <http://nha.courant.nu/issue/HD/1933-07-18/edition/0/page/4>;
'Scheveningen als badplaats in gevaar.', *Haarlem's Dagblad*, 19 juli 1933 (Noord-Hollands Archief, 14 januari 2016), <http://nha.courant.nu/issue/HD/1933-07-19/edition/0/page/4>;
'Relletjes met communisten te Zaandam.', *Haarlem's Dagblad*, 27 juli 1933 (Noord-Hollands Archief, 14 januari 2016), <http://nha.courant.nu/issue/HD/1933-07-27/edition/0/page/4> en
'Fascistische slagers en niet-fascistische', *Haarlem's Dagblad*, 5 mei (Noord-Hollands Archief, 14 januari 2016), <http://nha.courant.nu/issue/HD/1933-05-05/edition/0/page/9>.

⁹³ 'Blauw oog voor kiezerszoon.', *Het Volk*, 3 mei 1933 (Delpher, 3 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011118159:mpeg21:a0012>;
'Een zoon van den ex-keizer kreeg een blauw oog', *Limburger Koerier*, 3 mei 1933 (Delpher, 3 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010350142:mpeg21:a0058>;
'De man, die de klappen kreeg. Het was de zwager van Wilhelm', *Het Volk*, 3 mei 1933 (Delpher, 3 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011118160:mpeg21:a0130>;
'Zoon van den ex'keizer van Duitschland aangevallen en mishandeld', *Nieuwsblad van het Noorden*, 4 mei 1933 (Delpher, 3 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010673992:mpeg21:a0018>;
'Hoofdinhoud', *Het Vaderland*, 4 mei 1933 (Delpher, 3 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010014726:mpeg21:a0024> en
'De Hollandsche politie beschermt de Hitlerbende in ons land. Maar bij anti-fascistische actie wordt er overal onbarmhartig op ingeslagen.', *De Tribune*, 4 mei 1933 (Delpher, 3 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010464332:mpeg21:a0001>.

⁹⁴ 'Amsterdamsch incident', *Volk en Vaderland*, 18 februari 1933 (Delpher, 14 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011189377:mpeg21:p003>;
'Oranje zwijmel en fascisme. 8 September naar het IJscubterrein.', *De Tribune*, 4 september 1933 (Delpher, 14 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010464129:mpeg21:p005>;
'Anti-Fascistische demonstraties in Haarlem', *De Tribune*, 7 september 1933 (Delpher, 14 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010464132:mpeg21:p002>;
'Demonstreert tegen Mussert.', *De Tribune*, 8 september 1933 (Delpher, 14 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010464133:mpeg21:p008>;
'Massale demonstratie tegen de Mussert-provocatie te Amsterdam', *De Tribune*, 9 september 1933 (Delpher, 14 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010464134:mpeg21:p001>;
'Anti-fascistische demonstraties bij het concertgebouw', *De Tribune*, 9 september 1933 (Delpher, 14 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010464134:mpeg21:p002>;
'11 September anti-fascistische demonstratie te Almelo', *De Tribune*, 11 september 1933 (Delpher, 14 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010464135:mpeg21:p001>;
'Anti-fascisten! Demonstreert!', *De Tribune*, 14 september 1933 (Delpher, 14 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010464138:mpeg21:p004>;
'Mussert vergaderd te Rotterdam. Krachtige tegendemonstraties.', *De Tribune*, 15 september 1933 (Delpher, 14 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010464139:mpeg21:p002>;
'Mussert in Hoorn. Massale protest-demonstraties.', *De Tribune*, 25 september 1933 (Delpher, 14 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010464147:mpeg21:p006>;
'Relletjes te Haarlem', *Haarlem's Dagblad*, 7 april 1933 (Noord-Hollands Archief, 14 januari 2016), <http://nha.courant.nu/issue/HD/1933-04-07/edition/0/page/1>;
'Ernstige ongeregeldheden bij het stationsplein', *IJmuider Courant*, 30 maart 1933 (Noord-Hollands Archief, 14 januari 2016), <http://nha.courant.nu/issue/IJC/1933-03-30/edition/0/page/2> en
Nationaal Archief, 2.04.26.02, min. van Binnenlandse Zaken kabinetsarchief van 1918 t/m 1935, 2, inventarisnummer 602, Rapporten van de Centrale Inlichtingendienst 1919-1935, documentnummer 02027a, Krantenartikelen over N.S.B., april 1933,

[http://resources.huygens.knaw.nl/rapportencentraleinlichtingendienst/data/data/DetailResultaat?reconstructieid=1447&zoekterm=.](http://resources.huygens.knaw.nl/rapportencentraleinlichtingendienst/data/data/DetailResultaat?reconstructieid=1447&zoekterm=)

⁹⁵ 'Relletjes te Haarlem om een loos gerucht', *De Tijd*, 7 april 1933 (Delpher, 4 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010535270:mpeg21:a0052>;
'Gemengd nieuws', *De Gooi- en Eemlander*, 7 april 1933 (Delpher, 4 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011171113:mpeg21:a0157>;
'Ongeregeldheden te Haarlem', *De Telegraaf*, 7 april 1933 (Delpher, 4 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:110571561:mpeg21:a0315>;
'Politie-charges te Haarlem.', *De Tribune*, 8 april 1933 (Delpher, 4 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010464312:mpeg21:a0013>;
'fascisten vergaderen', *De Tribune*, 13 april 1933 (Delpher, 4 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010464316:mpeg21:a0019>;
'Ongeregeldheden te Haarlem', *De Tijd*, 13 april 1933 (Delpher, 4 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010535215:mpeg21:a0158>;
'Gemengd nieuws', *De Gooi- en Eemlander*, 13 april 1933 (Delpher, 4 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011171119:mpeg21:a0164>;
'Onrustige avond te Haarlem', *Het Volk*, 13 april 1933 (Delpher, 4 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011117409:mpeg21:a0099>;
'Communisten contra fascisten.', *De Indische Courant*, 19 april 1933 (Delpher, 4 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010284521:mpeg21:a0228>;
'Rumoerige avond te Haarlem', *Limburger koerier*, 20 april 1933 (Delpher, 4 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010349927:mpeg21:a0197>;
'Relletjes te Haarlem', *Haarlem's Dagblad*, 7 april 1933 (Noord-Hollands Archief, 14 januari 2016), <http://nha.courant.nu/issue/HD/1933-04-07/edition/0/page/1>;
'Wederom ongeregeldheden.', *Haarlem's Dagblad*, 13 april 1933 (Noord-Hollands Archief, 14 januari 2016), <http://nha.courant.nu/issue/HD/1933-04-13/edition/0/page/1> en
'Eerst Utrecht – nu Haarlem', *Volk en Vaderland*, 15 april 1933 (Delpher, 14 januari 2016), <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011189385:mpeg21:a0004>.

Bronnen

CID Rapporten

Rapporten van de Centrale Inlichtingendienst 1919-1935, De Nederlandse Bank, naam toegang en inv. nr onbekend,
<http://resources.huygens.knaw.nl/rapportencentraleinlichtingendienst>.

Rapporten van de Centrale Inlichtingendienst 1919-1935, Nationaal Archief, min. van Justitie geheim chronologisch archief oktober 1918 t/m december 1939, inv. nr. 16768, 16769, 16772 16773, 16785 en 16790; Ruijs de Beerenbrouck, inv. nr. 113; Generale Staf (Algemeen Hoofdkwartier), 1914-1940, inv. nr. 1573; hoofdkwartier Veldleger, inv. nr. 950 en min. van Binnenlandse Zaken kabinetsarchief van 1918 t/m 1935, 2, inv. nr. 602,
<http://resources.huygens.knaw.nl/rapportencentraleinlichtingendienst>.

Bladen

Geraadpleegd op Delpher (www.delpher.nl)

Algemeen Handelsblad, 1933

De Gooi- en Eemlander : Nieuws- en advertentieblad, 1933.

De Indische Courant, 1933.

De Telegraaf, 1933.

De Tijd : Godsdienstig-staatkundig dagblad, 1933.

De Tribune: Dagblad der Communistische Partij Holland, 1933.

Het Volk: Dagblad voor de arbeiderspartij, 1933.

Leeuwarder Nieuwsblad: Dagblad voor Friesland, 1933.

Limburger Koerier, 1933.

Nieuwe Tilburgsche Courant: Tilburgsch Dagblad, 1933.

Nieuwsblad van het Noorden: Dagblad voor de Noordel. Provinciën, 1933.

Volk en Vaderland: Weekblad der Nationaal-Socialistische Beweging in Nederland, 1933-1937.

Geraadpleed in Noord-Hollands archief (www.noord-hollandsarchief.nl)

Haarlem's Dagblad, 1933.

IJmuider Courant: Orgaan voor de gemeente Velsen, 1933.

Propagandamateriaal NSB

Privécollectie Luuk Brand

Postkaart 'De W.A. Marcheert 1934', kunstenaar onbekend, Nederlandsche Nationaal Socialistische Uitgeverij, (Utrecht 1934).

Brochure 'Wat was en is, wat deed en doet de N.S.B? Een uiteenzetting voor de nieuwe leden der beweging van den aard en het karakter van onzen strijd voor volk en vaderland', A. Mussert, Nederlandsche Nationaal Socialistische Uitgeverij, (Utrecht 1941).

Literatuur

Blamires, C.P. en P. Jackson (red.), *World Fascism. A Historical Encyclopedia* (Californië2006).

Bos, D., *Waarachtige Volksvrienden. De vroege socialistische beweging in Amsterdam, 1848 – 1894* (Proefschrift Geesteswetenschappen, Amsterdam 2001).

Broek, G.J.A., *Weerkorpsen: extreemrechtse strijdgroepen in Amsterdam, 1923-1942* (Proefschrift Geesteswetenschappen, Amsterdam 2014).

Burght, F. van der, *Die Moker- en Alarmgroepen bestonden niet om te bestaan als groep. Sociaal-anarchistische jeugdbeweging in Nederland 1918-1928*(Masterscriptie Geesteswetenschappen, Amsterdam 2008).

Constandse, A., *De Alarmisten 1918-1933* (Amsterdam 1975).

Cornelissen, I., G. Harmsen en R. de Jong (red.), *De taaie rooie rakkers. Een documentaire over het socialisme tussen de wereldoorlogen* (Utrecht1965).

Galesloot, H. en S. Legêne, *Partij in het verzet. De CPN in de tweede wereldoorlog* (Amsterdam1986).

Gentile, E., 'Der Faschismus. Eine Definition zur Orientierung' *Mittelweg* 36 16 (2007) 1, 81-99.

Gentile, E., *The struggle for modernity. Nationalism, futurism and fascism* (Westport 2003).

Griffin, R., (red.), *Fascism, Totalitarianism, and Political Religion* (New York 2005).

Griffin, R., *Modernism and fascism. The sense of a beginning under Mussolini and Hitler* (New York 2007).

Griffin, R., *Studying Fascism in a Postfascist Age. From New Consensus to New Wave?* (Oxford2012).

Groot, P. de, *De Dertiger Jaren. 1930-1935* (Amsterdam 1965).

Groot, P. de, *De dertiger Jaren. 1936-1939* (Amsterdam 1967).

Grunenberg, A., *Antifaschismus – ein deutscher Mythos* (Hamburg 2003).

Hazekamp, A., 'Op de vlucht. Duitse anarchisten in Nederland 1933-1940', *De As* 33 (2005) 4.

Hoën, J. J. 't., *De Rode Zaanstreek. De periode van grote invloed der arbeidersbeweging aan de zaan, 1909-1939* (Zaandam1978).

Keller, C., (red.), *Antifaschismus Geschichte und Neubewertung* (Berlijn 1996).

Kloosterman, E., *De Nederlandse anarchisten en de Spaanse Burgeroorlog. Hoe de Nederlandse anarchistische beweging uiteenviel door de gewelddadige strijd in Spanje tussen 1936 en 1939* (Masterscriptie geesteswetenschappen, Amsterdam 1979).

Kooy, G. A., *Het Echec van een 'Volkse' Beweging. Nazificatie en Denazificatie in Nederland 1931-1945* (Assen1964).

Kristel, C. (red.), *Met alle geweld. Botsingen en tegenstellingen in burgerlijk Nederland* (Amsterdam 2003).

K. Passmore, *Fascism. A Very Short Introduction* (Oxford 2014).

Pinto, A. C. en A Kallis (red.), *Rethinking Fascism and Dictatorship in Europe* (2014).

Pugliese, S. G., *Fascism, Anti-fascism, and the Resistance in Italy: 1919 to the present* (Maryland2004).

Schneiders, P. en M. Enderburg, *Fascisme en nationaal-socialisme*(Utrecht1986).

Slaa, R. te, en E. Klijn, *De NSB. Ontstaan en opkomst van de Nationaal-Socialistische Beweging, 1931-1935*(Amsterdam 2012).

Snellen, J., *Kent gij niet 't aloud gezegde: nieuwe bezems vegen schoon?* (Masterscriptie Boekwetenschap, Amsterdam 2011).

Vos, H. de., *Geschiedenis van het socialisme in Nederland in het kader van zijn tijd. deel I*(Baarn1976).

Vossen, K., *Repertorium kleine politieke partijen 1918-1967*, (jaar onbekend)
<http://resources.huylgens.knaw.nl/repertoriumkleinepolitiekepartijen>.

Vossen, K., *Vrij vissen in het Vondelpark. Kleine politieke partijen in Nederland 1918-1940* (Amsterdam 2003).

Winter, D. de, *Franz Holß. Kunstenaar op de vlucht voor Hitler* (Breda2001).

Zaal, W., *De Herstellers. Lotgevallen van de Nederlandse fascistten* (Utrecht1966).

Afbeeldingen

Afbeelding 1

Fragment van postkaart 'De W.A. Marcheert 1934', kunstenaar onbekend, Nederlandsche Nationaal Socialistische Uitgeverij (Utrecht 1934), privécollectie Luuk Brand.

Afbeelding 2

Fragment van voorblad, kunstenaar onbekend, *Vrijheid, Arbeid, Brood*, 21 oktober 1933, in (auteur onbekend) 'Hitler bespot' (versie onbekend) op de website van Stadsarchief Amsterdam (5 oktober 2015),

https://stadsarchief.amsterdam.nl/presentaties/amsterdamse_schatten/oproer/hitler_bespot/index.html.

Afbeelding 3

Fragment van voorblad, kunstenaar onbekend, *De Fascist, Orgaan van den Algemeenen Nederlandschen Fascisten Bond*, 31 december 1932, in (auteur(s) onbekend) *Rood Rotterdam in de jaren dertig* (Rotterdam 1984)302.

Afbeelding 4

Fragment van foto 'Mussert moet dood', kunstenaar onbekend, in 'De S.D.A.P. hitst op tot moord', *Volk en Vaderland*, 29 januari

1937, <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011189916:mpeg21:a0030> (Delpher, 15 januari 2016), 3.

Afbeelding 5

Advertentie 'Glasverzekering', auteur/kunstenaar onbekend, in *Volk en Vaderland*, 28 september 1935,

<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011189847:mpeg21:p002> (Delpher, 15 januari 2016), 2.

Afbeelding 6

Fragment van artikel, auteur onbekend, in ‘Zijne Majesteit de Nazi’, *Het Volk*, 4 mei 1933, <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011118161:mpeg21:a0027> (Delpher, 3 januari 2016), 2.

Afbeelding 7

Gedicht ‘Voor onze colporteurs’, auteur onbekend, in *Volk en Vaderland*, 23 december 1933, <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:0111189421:mpeg21:p007> (Delpher, 30 december 2015), 1.

Afbeelding 8

Fragment van prent ‘’t is goed aan ’t einde van het jaar een blik te slaan in het verleden’, auteur/kunstenaar onbekend, in *Volk en Vaderland*, 23 december 1933, <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:0111189421:mpeg21:p008> (Delpher, 30 december 2015), 8.